

MASS-MEDIA ȘI ACTIVITATEA EDITORIALĂ

MASS-MEDIA

Constantin MARIN

Mass-media reprezintă un atribut indispensabil al societății contemporane a Republicii Moldova. Vectorul general al evoluției lor cantitative sugerează că Moldova gravitează spre categoria țărilor cu un nivel mediu de dezvoltare a mijloacelor de informare. Potrivit standardelor minimale, formulate de UNESCO pentru fiecare stat al comunității mondiale, la 1000 de locuitori trebuie să revină cel puțin 100 de exemplare de ziare cotidiene, 50 de aparate de radio și 20 de televizoare. Moldova corespunde acestui minimum necesar și în mai multe cazuri îl depășește. Astfel, la capitolul aparate de captare a emisiunilor televizate republica se apropie de nivelul mediu european (250 de televizoare la 1000 de locuitori). Indicele de asigurare cu aparate de radio (550 la 1000 de locuitori) depășește mai bine de 10 ori cota minimală stabilită de UNESCO.

Mass-media constituie o sursă de informare importantă pentru cetățenii Republicii Moldova. Astfel, potrivit datelor Barometrului de Opinie Publică (BOP), realizat în perioada aprilie 2016 de Institutul de Politici Publice (IPP), televiziunea, inclusiv versiunea ei online, este cea mai importantă sursă de informare publică a oamenilor, aceasta fiind preferată de peste 80 la sută dintre respondenți. Pe poziția a doua s-a situat internetul cu peste 42 %, urmat de radio, inclusiv online – cu 26 la sută, și ziare - cu circa 9 %.

Edificarea mass-media naționale are în temelie tradițiile comunicării mediatice, cristalizate de-a lungul anilor în spațiul istoric al Republicii Moldova. Acest proces, marcat de afluxuri și refluxuri cantitative și calitative, a fost jalonat de tendințele generale de dezvoltare a jurnalismului și, implicit, a mass-media europene.

Jurnalismul, ca formă particulară de activitate umană focalizată asupra colectării, prelucrării și difuzării informației de interes public, s-a prefigurat în Europa cu începere din secolul al XVII-lea. În epoca respectivă acest domeniu a fost valorificat în exclusivitate de instituțiile de presa scrisă. Astfel în anul 1609, La Strasbourg și Augsburg a fost editat primul ziar săptămânal european *Aviso-Relation oder Zeitung*. Ascensiunea cantitativă și calitativă din următoarele două secole a presei scrise, reprezentată la început de ziare, iar mai apoi și reviste, distinse prin periodicitate prestabilită și un auditoriu în creștere, a fost însoțită în condițiile progresului tehnico-științific de diversificarea mediilor de informare. În secolul al XX-lea ele s-au dezvoltat pe dimensiunea audiovizualului, iar ulterior și pe cea *new media*. Un itinerar similar, dar în coordonate tempore diferite și cu o intensitate și calitate particulare, a parcurs mass-media din Republica Moldova.

PRESA SCRISĂ

Apariția presei scrise în spațiul istoric al Republicii Moldova ține de secolul al XIX-lea. Acest proces s-a derulat pe două dimensiuni semnificative, ce gradual, dar inerent au alimentat tradițiile mediilor de informare autohtone contemporane. Este vorba, pe de o parte, de jurnalismul din Principatul Moldovei, al cărei parte integrantă a fost teritoriul actual al Republicii Moldova, iar pe de alta parte, de presa editată în Basarabia, încorporată din anul 1812 în Imperiul Rus.

Jurnalismul Principatului Moldovei și cel din Basarabia în sec. al XIX-lea și începutul sec. XX. Prima prezență a presei scrise în acest spațiu istoric a fost atestată la finele secolului al XVIII-lea. E vorba de ziarul în limba franceză „*Courier de Moldavie*”, numărul de debut al căruia a apărut la 8 februarie 1790 la Iași. Editarea lui a fost inițiată de mareșalul rus Grigore A. Potiomkin în toiu războiului ruso-turc (1787-1791). În total, lumina tiparului au văzut 5 numere. Fiecare dintre ele se deschidea cu stema veche a Moldovei - un cap de zimbru, împodobit cu o coroana regală. Publicația, axată pe evenimentele interne și externe, a fost salutată de nobilimea locală. Drept dovadă servește oda în limba latină, intitulată *Ad Moldaviae Cursorem ab incolis Jassyensibus – Către Curierul Moldovei de la locuitorii din Iași*, ce a fost inserată în primul număr al ziarului. Tipăritura de referință, deși în virtutea limbii în care a fost editată și a scurtei perioade de apariție – până în aprilie 1790 – nu poate fi considerată prolog al jurnalismului din Principatul Moldovei, totuși a anunțat prefigurarea fenomenului mediatic indigen.

Jurnalismul din Principatul Moldovei a fost inițiat de scriitorul-iluminist Gheorghe Asachi (1788-1869). Lui îi revine meritul de a fi înrădăcinat tradiția editării în acest areal geopolitic a ziarului ca tip de publicație periodică. Astfel la 1 iunie 1829 el, după editarea pe 6, 10 și 17 mai a unor numere de probă, intitulate „*Novitale de la Armie*”, a lansat numărul de debut al primului ziar politico-literar „*Albina românească*”. La 14 martie 1837 Asachi a inaugurat „*Alăuta românească*” în calitate de supliment la ziar. Prima publicație periodică s-a dovedit a fi longevivă – ea a apărut timp de 21 de ani. Asachi a fost de asemenea redactorul săptămânalului *Icoana lumii* ce avea în subtitlu mențiunea „*Foaia pentru îndeletnicirea moldo-românilor*” (1840), al revistei literar-științifice „*Spicuitorul moldo-român*” (1841), iar după suspendarea „*Albinei*” - la ziarele „*Gazeta de Moldavia*” (1852-1858), „*Patria*” (1858–1859) etc. Toate aceste publicații au fost subordonate crezului, formulat de Asachi în ultimul număr al „*Albinei românești*”: „a recăpăta cele negrijite în cursul unui veac, a pași împreună cu spiritul contemporan, a învie amorul amorțit al naționalității, a răspândi în parte reflexul luminilor străine, a urmări cursul evenimentelor politice ce în zgîțieturile lumii împriurează și preste

ungherul pământului în care soarta ni-au așezat, și prin tratarea acestor multi-forme materii a contribui la dezvoltarea limbii noastre și a deschide cariera literaturii născânde”.

Revista, ca tip nou de publicație periodică, a fost înrădăcinată în spațiul național prin străduința lui Mihail Kogălniceanu. Prima tentativă în acest sens el a făcut-o la suplimentul „*Alăuta românească*”, pe care a început să-l redacteze de la 1 iulie 1838, preluându-l de la Asachi. În ianuarie 1840 Kogălniceanu a conceput o publicație nouă – „*Dacia literară*”, această având drept obiectiv noile oportunități sociale și culturale. Susținută de Vasile Alecsandri, Constantin Negruzzi, Alexandru Donici, revista a îmbrățișat o platformă editorială cu totul nouă: „Cât ceea ce se atinge de datoriile redacției, noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi și scandalul o urâciune izgonită, - scria Kogălniceanu în articolul de program din primul număr al revistei. Critica noastră va fi nepărtinitoare: vom critica cartea, iar nu persoana. Vrajmași ai arbitrarului, nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare. Iubitori ai păcii, nu vom primi nici în foaia noastră discuții ce ar putea să se schimbe în vrajbe. Literatura are trebuință de unire, iar nu de dezbinare...”.

Astfel, în presa timpului se încetățenesc valorile jurnalismului autentic. Revista a abordat un spectru larg de probleme ce țineau de istorie, literatură, folclor, traduceri, teatru, dramaturgie, limba literară etc. Paginile ei au găzduit nuvelele „Alexandru Lăpușneanu” de C. Negruzzi, „Buchetiera de la Florența” de V. Alecsandri, numeroase fabule de A. Donici etc. În august 1840 revista este suspendată de către autorități sub pretextul fals al îndepărtării de obligațiile asumate.

Sucesorii fideli al „*Daciei literare*” au fost revista „*Propășirea*” (1844), iar ulterior, după evenimentele din anul 1848, când M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, alți camarazi de idei, s-au retras în Bucovina, la Cernăuți, ce făcea parte din Imperiul Habsburgic, și ziarul lor „*Bucovina*” (1848-1850). Aceste publicații, în deosebi, „*Propășirea*”, au popularizat științele exacte, cele morale și politice, literatura autentică. „*Propășirea*” a inserat “Cuvântul introductiv la cursul de istorie națională” pe care M. Kogălniceanu l-a rostit pe 24 noiembrie 1843 în fața studenților de la Academia Mihăileană. În această lucrare autorul a pledat cu pasiune pentru cunoașterea istoriei naționale, pentru că „faptele strămoșești, prin moștenire, devin și ale noastre”. Alexandru Donici a fost prezent cu mai multe fabule. Tot el împreună cu Constantin Negruzzi au fost autorii traducerii lucrării lui Antioh Cantemir „Satira către mintea sa”. Cel mai fecund, însă, autor al revistei și ziarului a fost Vasile Alecsandri care a publicat numeroase doine, balade, “Istoria unui galben și a unei parale” etc. „*Propășirea*” s-a remarcat de asemenea prin critica literară și publicistică axate respectiv pe valorile literaturii autentice și progresul social. Acest fapt a și cauzat interzicerea ei de către autorități.

Un continuator fidel al cauzei revistei „*Propășirea*” a fost Vasile Alecsandri care, în pofida cenzurii drastice, a reușit să fondeze la Iași, după valul revoluționar din 1848, revista „*România literară*” (1855), unul dintre cei mai străluciți autori ai căreia a devenit Alecu Russo (el a publicat „*Cântarea României*”, „*Amintirile*” și „*Cugetările*”). În aceeași perioadă Kogălniceanu a obținut dreptul de a edita ziarul *Steaua Dunării* (1855-1860, cu întreruperi). Noua publicație a fost catalogată de redactorul ei ca „jurnalul unirii”. Prin aceasta, menționa Kogălniceanu în articolul-program, „(...) ea apară numai interesul vital al Patriei. Unirea principatelor este singurul mod în stare de a consolida naționalitatea românilor, de a le da demnitate, putere și mijloace pentru a împlini misia lor...”.

Contribuții esențiale în promovarea și fortificarea jurnalismului din Principatul Moldovei revin lui Bogdan Petriceicu Hasdeu și Mihai Eminescu. Hasdeu în perioada ieșeană de activitate și-a dorit să renască în „*Foița de istorie și literatură*” (1860) tradițiile „*Daciei literare*”. În activitatea lui jurnalistică și publicistică ulterioară (la revistele „*Din Moldova*” („*Lumina*”), 1862, „*Arhiva istorică a României*”, 1864, „*Satirul*”, 1866, ziarul politic, științific și industrial „*Traian*”, 1869, transformat în 1870 în revista „*Columna lui Traian*”) Hasdeu a validat pledoaria precursorilor săi pentru o literatură autentică, valorificarea creației populare, reflectarea corectă a realității.

Mihai Eminescu a debutat în presă la 25 februarie 1866 în numărul 6 al revistei *Familia* ce se edita la Pesta de către publicistul Iosif Vulcan. Mai târziu el a colaborat la *Curierul de Iași* în calitate de redactor-administrator și corector (1876-1877), a muncit redactor la ziarul *Timpul* (1877-1883). Prin publicistica sa Eminescu a conferit strălucire jurnalismului național. Probabil, din aceste considerente, scriitorul Alexandru Vlăhuță afirma ca „cele mai glorioase pagini în ziaristica română vor trebuie să fie căutate în cei șase ani de “salahorie” al marelui nostru poet, ani petrecuți fără vacanță și fără odihnă în redacția ziarului *Timpul*...”.

Jurnalismul din Principatul Moldovei a întrunit toate tipurile de periodice cunoscute și deja validate de presa europeană: ziare, reviste, calendare anuale, săptămânale, suplimente, almanahuri, buletine, foi de reclamă comercială. Presa timpului a polarizat atenția publicului și a reprezentat domeniul de aplicare a potențialului intelectual al literaților, publiciștilor, transformându-se treptat într-o sursă de informare și de dezbateri. În acest sens Mihail Kogălniceanu în studiul *Jurnalismul românesc în 1855*, publicat în revista *România literară*, nota: „Presa este ehul prelungit al graiului omenesc, este tribuna în care glasul mulțimii răsună până la marginile lumii civilizate; prin presă tot ce se face, tot ce se zice, tot ce se descoperă în vreo parte a lumii se răspândește pe toată întinderea globului și se face proprietatea omenirii întregi”.

Presa scrisă din Principatul Moldovei, deși nu a avut un caracter de masă, prin coordonatele editoriale și mesajul publicistic, direct sau indirect, a avut răsunet în procesul de edificare a jurnalismului din Basarabia secolului al XIX-lea. O probă în acest sens poate fi considerată revista „*Contemporanul*” (1881-1891) ce a apărut la Iași din inițiativa unui grup de literați, printre care și basarabeni refugiați în România – Constantin Dobrogeanu-Gherea, Victor Crășescu, Ion Nădejde, Constantin Mille ș.a. Revista, în paginile ei cele mai relevante, a demonstrat atât atașamentul față de tradițiile valoroase ale presei ieșene, cât și afinitățile remarcabile în abordarea problemelor sociale și culturale.

Spiritul, formatul, structura și ritmurile de edificare a presei basarabene în sec. XIX au fost, totodată, sub incidența realităților social-politice în care s-a pomenit ținutul după anexarea lui în anul 1812 la Imperiul Rus, și, în particular, a politicilor țariste de pauperizare spirituală și deznaționalizare a periferiilor etnice. Condițiile respective au îngădit accesul publicului local la presă, această ajungând în Basarabia cu întârziere în raport atât cu alte regiuni ale Rusiei, cât și cu Principatul Moldovei. Presa ca instituție socială a început a fi instituționalizată în Basarabia abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (cele două publicații atestate până atunci, una în 1812, iar alta în 1827, au purtat un caracter efemer). Inițial, ea a fost executată aproape în totalitate în limba rusă. Apariția presei în limba română s-a produs mult mai târziu – la începutul secolului al XX-lea (în context, amintim că în anul 1842 a fost suspendată predarea în limba română în școlile primare și medii, iar în 1866 – studierea limbii române ca disciplină școlară; în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea în limba băștinașilor se editau doar cărțile religioase și cele mai importante documente oficiale, revista-monitor a Eparhiei din Chișinău, unele publicații de scurtă durată la Bolgrad, Ismail etc.).

Prima și cea mai longevivă publicație periodică din Basarabia apare pe 17 iulie 1854 – „*Бессарабские областные ведомости*” („*Buletinul ținutului basarabean*”) (din 1873, în legătură cu modificarea statutului administrativ al Basarabiei, ziarul și-a schimbat denumirea în „*Бессарабские губернские ведомости*” – „*Buletinul gubernial basarabean*”). Acest oficios al administrației țariste a apărut în limba rusă timp de 61 de ani, la început ca săptămânal, iar din anul 1902 – în calitate de cotidian. Publicația a fost destinată preponderent difuzării materialului oficial, compartimentul neoficial având o prestație ne semnificativă (în el au apărut, în special, din străduința publicistului și criticului literar Gheorghe Gore, câteva studii despre creația populară orală, doine ale lui V. Alecsandri etc.).

Ziarul „*Бессарабские областные ведомости*”, timp de 13 ani de după lansare, a fost unica publicație în Basarabia. Abia la 1 iulie 1867 la Chișinău vede lumina tiparului cea de-a doua publicație – revista bilingvă „*Кишинёвские епархиальные ведомости*” („*Buletinul eparhial chișinăuian*”). Editată până în anul 1917, publicația a purtat preponderent un caracter

clerical, demonstrând suficientă reticență față de evenimentele laice. O excepție remarcabilă a constituit prezentarea în numerele ei din anul 1868 a manualelor pedagogului-iluminist Ion. P. Doncev „Cursul primitiv de limbă română” și „Abeceda română”.

Acreditarea ideii de presă periodică în ținut s-a produs lent, din cauza restricțiilor stabilite de regimul țarist în domeniul accesului la presă. Primul ziar particular din Basarabia - „*Бессарабский вестник*” („*Mesagerul Basarabiei*”) – a fost editat în limba rusă în anul 1889. Proprietarul și redactorul publicației Elizaveta Sokolova scria în articolul program: „...nouă ne revine misiunea de a fi pioneri ai creării gazetei în ținutul alipit circa o sută de ani în urmă la Imperiul Rus, ținut care până acum rămânea fără gazeta sa proprie”. Ziarul, anunțat drept cotidian social-politic și literar de orientare burghezo-democratică, a încercat să reacționeze la cele mai importante probleme cu care se confrunta Basarabia, făcând-o, preponderent, din perspectiva vorbitorilor de limbă rusă. Ziarul a încetat să apară în 1898.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în următorii ani s-a atestat un reviriment al presei scrise din Basarabia. Potrivit unor calcule, anual în această perioadă apăreau în jurul la 20 de titluri de publicații periodice, majoritatea dintre ele fiind editate în limba rusă. Între acestea se numărau publicațiile generaliste social-politice „*Бессарабец*” („*Basarabeanul*”, 1897–1906), „*Бессарабская газета*” („*Ziarul basarabean*”, 1903–1909), „*Бессарабская жизнь*” („*Viața basarabeană*”, 1904–1918), „*Приднестровский край*” („*Plai nistrean*”, 1906), „*Друг*”/ „*Друг Бессарабии*”/ „*Наш друг*” („*Prieten*”/ „*Prietenul Basarabiei*”/ „*Prietenul nostru*”, 1911–1914); publicațiile specializate: în materie economică – „*Бессарабское сельское хозяйство*” („*Agricultura basarabeană*”, 1908–1917), „*Бессарабский торгово-промышленный посредник*” („*Intermediarul basarabean de comerț și industrie*”, 1911–1912), cele de publicitate – „*Бессарабская рекламная газета*” („*Ziarul basarabean de publicitate*”, 1912), de satiră și umor – „*Бессарабский бич*” („*Biciul basarabean*”, 1913) etc. Tot atunci într-o serie de localități au apărut primele ziare locale. Între anii 1900-1917 la Bender au fost editate 16 ziare, la Bălți – 8, la Orhei – 4, la Soroca – 3 etc. Firește, publicațiile respective confereau peisajului presei basarabene o anumită diversitate, chiar dacă puține dintre ele supraviețuiau mai mult de 1-2 ani.

La 24 mai 1906 a fost inaugurat ziarul „*Basarabia*” – prima publicație periodică de limbă română din ținut. La editarea lui au participat redactorul Emanuil Gavrilă, omul politic, scriitorul și publicistul Constantin Stere, pe atunci profesor universitar la Iași. Tipografia, procurată cu suportul lui C. Stere, avea în dotare doar caractere de litere chirilice, motiv din care doar titlul publicației era cules cu caractere latine. „Odată cu ieșirea gazetei moldovenești se va forma și cugetarea moldovenească, adică gândirea în limba noastră”, se menționa în articolul „Folosul gazetei moldovenești”. Ziarul din start a devenit cronicarul și mesagerul evenimentelor

revoluționare din 1905-1907 din Rusia. Semnificativă în acest sens a fost publicarea poeziei lui G. Coșbuc „Noi vrem pământ!”. În lista altor pleoarii ale ziarului se numărau obținerea libertăților politice și celor civile, inclusiv, a libertății presei, orientarea spirituală a basarabenilor spre frații lor de peste Prut. Ziarul a publicat „Cântarea României” de A. Russo, „Doina” lui M. Eminescu, „Deșteptă-te, române!” de A. Mureșanu, „Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională” de M. Kogălniceanu, „Deșteptarea României” și „Pohod na Sibir” de V. Alecsandri etc. – lucrări preluate din presa timpului, editată în Principatul Moldovei, precum și din cea de după Unirea din 1859. La *Basarabia* a debutat Alexie Mateevici cu articolul *Chestiunea preoțească*, tot aici publicându-i-se și povestirea *Toamna*, iar ulterior poeziile *Cântecul zorilor*, *Țara*, *Țăranii ș.a.* Printre autorii publicației s-au numărat Tudose Roman, Pantelimon Halipa etc. La mai puțin de un după lansare, pe 11 martie 1907, gazeta a fost interzisă. În 1931 a fost făcută o tentativă de a eterniza ziarul și inițiatorul lui Emanuil Gavriiliță, instalându-se o placă comemorativă pe clădirea unde se afla redacția (str. Armenească, 30).

Continuatorul acestei publicații a fost săptămânalul *Viața Basarabiei*, primul număr al căruia a văzut lumina tiparului pe 22 aprilie 1907 (redactor Alecu Nour, colaboratorul *Basarabiei*). Această publicație a avut o soartă și mai scurtă – au apărut doar 7 numere, fiind suprimată pe motiv că opta pentru unirea Basarabiei cu România. *Viața Basarabiei* a aplicat atât caracterele de litere latine, cât și cele chirilice: “cu buchii românești pentru acei care știu a ceti românește” și “aceleași știri și vești prefăcute pe limba mai ușoară și care este tipărită cu buchii rusești pentru săteni”.

În același an și în perioada imediat următoarea au fost editate și un șir de alte publicații în limba română: ziarul „*Moldovanul*” (1907-1908), revista „*Luminătorul*” (1908-1944), „*Făclia Țării*” (1912), „*Glasul Basarabiei*” (1913-1914), revista și ziarul „*Cuvânt moldovenesc*” (1913-1920) etc. Ultimele două ediții periodice, animate de editorul N. Alexandri, redactorii Pan. Halipa, Simion Murafa, i-au avut colaboratori pe I. Pelivan, M. Ciachir, Gh. Stârcea, T. Inculeț.

Cel mai prolific an în destinele presei basarabene din primele două decenii ale secolului trecut s-a dovedit 1917. Numărul publicațiilor a depășit cifra de 70, inclusiv 13 în limba română. Ele aveau un spectru politic destul de variat: unele susțineau vechile rânduieli sociale, altele promovau platforma bolșevică, iar ziarele de limbă română în marea lor parte pledau pentru eliberarea națională. Este sugestiv faptul că tradiționala tipăritură – „*Бессарабские губернские ведомости*”, în al 62 an de apariție, adică în februarie 1917, și-a schimbat denumirea în „*Свободная Бессарабия*” („*Basarabia liberă*”). În anul de referință consiliile de deputați ai muncitorilor și soldaților din diferite centre administrative ale Basarabiei au început să editeze ziare în limba rusă, intitulate „*Известия совета рабочих и солдатских депутатов*” („*Veștile sovietului de deputați ai muncitorilor și soldaților*”). La Chișinău un ziar de acest fel a apărut din

mai până în decembrie 1917. El este catalogat de unii cercetători drept prima publicație sovietică din spațiul basarabean – promotoarea instaurării în ținut a Puterii Sovietice. Concomitent s-au editat circa zece publicații ale trupelor militare ruse, aflate pe Frontul Român.

În aprilie 1917, ziarul *Cuvânt moldovenesc*, editat la Chișinău de pe 1 ianuarie 1914 în calitate de supliment la revista cu același titlu, devine organ de presă al Partidului Național Moldovenesc. Colaboratorii ei principali au fost Alexie Mateevici, Ion Pelivan, Vasile Harea, Gheorghe Năstase, Ion Buzdugan. Publicația, în pledoaria ei pentru emanciparea națională, a inserat rezoluții, apeluri, declarații adoptate în primăvara anului 1917 care exprimau dezideratele naționale ale basarabenilor, lupta pentru autonomia Basarabiei și crearea Sfatului Țării. Ștefan Ciobanu, istoric literar și profesor universitar, la acea vreme – colaborator la publicația de referință, nota: “N-a fost chestiune, mai mult sau mai puțin importantă, ce privea viața românilor basarabeni care să nu fi fost atinsă de *Cuvânt moldovenesc*”.

La 24 noiembrie 1917 a fost începută editarea ziarului *Statul Țării*, oficios al Sfatului Țării, organ suprem legislativ reprezentativ al Basarabiei, constituit la 20 octombrie 1917. El a fost editat în limbile română cu caractere chirilice (din aprilie 1918 – cu caractere latine) și rusă, Publicația a reflectat formarea Republicii Populare Moldovenești, ulterior a Republicii Democratice Moldovenești, Actul Unirii. În ziar au fost publicate stenogramele ședințelor Sfatului Țării. Printre colaboratorii ziarului au fost Ștefan Ciobanu, Tudor Panfile, Nichifor Crainic, Mihail Sadoveanu, Pan Halipa ș.a. După dizolvarea Sfatului Țării prin decret regal apariția lui a fost suspendată din 2 ianuarie 1921.

Presă periodică din ținut a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare după Unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918). În primii zece ani de după unire în ținut au apărut 6 cotidiene, dintre care trei în limba rusă se editau la Chișinău: „*Бессарабия*” („*Basarabia*”, 1919–1923), „*Бессарабская почта*” („*Poșta basarabească*”, 1922–1924), „*Бессарабская мысль*” („*Gândul basarabean*”), ce ulterior și-a schimbat denumirea în „*Бессарабская жизнь*” („*Viața basarabească*”, 1924), unul – la București („*Наша печать*”/„*Graiul nostru*”) și două ziare cotidiene în limba română – „*Cuvânt moldovenesc*” (1919 – 1921) și „*Dreptatea*” (1920 – 1924). Această stare a presei cotidiene l-a îndemnat pe observatorul ei de epocă Constantin Mățu în chiar titlul studiului apărut în anul 1930 la Chișinău să caracterizeze presa de limbă română din Basarabia ca *o necesitate desconsiderată*.

Între anii 1918-1940 insuficiența cotidienelelor de limbă română a fost compensată parțial de alte categorii de presă, în multe cazuri cu statut de pionierat pentru Basarabia. Este vorba, întâi de toate, de presa formațiunilor politice: Partidul Național-Țărănesc a editat ziarul *Viața Basarabiei*, 1921-1924, Partidul Național-Liberal – ziarul *Dreptatea*, 1920-1924, Partidul Național Român – *Gazeta Basarabiei*, 1923. În alt context e de menționat faptul că presa de

partid a fost valorificată de asemenea de unele formațiuni politice, aflate în afara legii. Astfel organizațiile de bolșevici și cele ale tineretului comunist au desfășurat o activitate ilegală, editând ziarele „Бессарабский большевик” („Bolșevicul basarabean”), „Бессарабский коммунист” („Comunistul basarabean”), „Bolșevicul basarabean”, „Юный коммунарь” („Tânărul comunard”), „Молодой большевик” („Tânărul bolșevic”), „Красное знамя” („Steagul roșu”) etc., mai toate fiind de expresie rusă.

O altă categorie de presă a fost cea specializată. Ea a vizat diferite categorii de cititori: femeile („Mișcarea feministă”, 1933), elevii, liceenii și studenții („Vulturul Basarabiei” 1918, „Ghidul neamului”, 1923-1938, „Studentul”, 1928-1932, „Graiul nostru”, 1926-1932 etc.), breslele profesionale („Furnica”, 1918, „Apicultorul”, 1920, „Cuvântul săteanului”, 1922, „Foaia plugarilor”, 1922, „Comerțul Basarabiei”, 1923, „Funcționarul”, 1926-1930, „Monitorul viticol”, 1932, „Justiția Basarabiei”, 1935, „Chișinăul medical”, 1939, numeroase buletine ale camerelor de comerț etc.). În această categorie de presă s-a distins cea pedagogică, deosebit de longevivă – pedagogii din Soroca au editat între anii 1923-1940 ziarul „Solidaritatea”, iar cei din Cetatea Albă – „Cultura poporului”, 1930-1934, 1939-1940. Un fenomen inovator l-a constituit de asemenea editarea ziarelor locale: la Orhei – „Frăția românească”, 1918-1923, „Speranța”, 1935-1940, la Bălți – „Unirea”, 1919-1920, la Soroca – „Basarabia de Sus”, 1921-1922, la Cahul – „Năzuința”, 1933-1937, la Hotin – „Deșteptarea”, 1932, etc.

În Basarabia interbelică au apărut un număr important de publicații periodice aolingve. Cel mai consistent segment a fost constituit din tipăriturile în limba rusă. Alături de cele deja amintite în diferiți ani au apărut: „Голос Кишинёва” („Glasul Chișinăului”, 1919), „Кишинёв-спорт” („Chișinău-sport”, 1921), „Голос народа” („Glasul poporului”, 1922), „Газета Беж” (1923), „Газета-Лей” (1923, 1932), „Голос” („Glasul”, 1924), „Кишинёвские новости” („Noutățile chișinăuiene”, 1925), „Кишинёвский листок” („Foaie chișinăuiiană”, 1929), „Голос Бессарабии” („Glasul Basarabiei”, 1929) etc., în limba germană („Deutsche Zeitung Bassarabiens” – „Gazeta germană a Basarabiei”, 1919–1928), în idiș („Das Besaraber Leben” – „Viața Basarabiei”, 1918– 1940), ediții bilingve: franco-române – „La vérité – Adevărul”, germano-române – „Der Morgen–Dimineața” etc.

Parte integrantă a presei interbelice basarabene au fost revistele literare și publicațiile religioase. Prima categorie a fost reprezentată de „Viața Basarabiei” (1932–1940), „Cuget moldovenesc” (1932–1937), „Doina Basarabiei” (1929– 1931), „Curierul literar” (1933), „Itinerar” (1938–1940) etc. Alături de cea mai longevivă revistă cu caracter religios „Luminătorul” (1908–1944), au apărut și alte publicații: „Misionarul” (1929–1944), „Raza” (1931–1938), „Credința noastră” (1936–1937) etc.

Peisajul publicațiilor periodice basarabene interbelice, diversitatea tematică și de gen, în pofida dimensiunilor vulnerabile remarcate și restricțiilor comune pentru întreaga Românie din acea perioadă, oferă argumente ce ilustrează tentativa de a valorifica principiile libertății presei. Publicațiile basarabene interbelice au fost suprimate după 28 iunie 1940, odată cu încorporarea ținutului în componența URSS.

În timpul celui de-al doilea război mondial, în Basarabia, reintrată în componența României, a fost reluată editarea mai multor publicații periodice interbelice. Astfel între anii 1941-1944 au apărut duplexul Chișinău-București „*Basarabia*”, calificat drept *ziarul noii vieți românești*, duplexul Bălți-Iași „*Cuget moldovenesc*”, foaia lunară a Societății Culturale Naționale „George Enescu”, gazeta săptămânală a conștiinței românești din Basarabia „*Raza*”, revista *Viața Basarabiei*, editată la București între 1941-1944, ziarul „*Basarabia*” cu suplimentul *Basarabia literară*, editat între 1942-1944 la Chișinău și București, revistele religioase „*Luminătorul*” și „*Misionarul*”. Totodată au fost inaugurate un șir de publicații noi („*Glasul Nistrului*”, gazeta moldovenilor dintre Nistru și Bug, 1941-1944, Tiraspol - Odessa etc.). În anul 1944, după reinstaurarea puterii sovietice, aceste publicații își încetează activitatea.

Publicațiile periodice din RASSM și RSSM. Prima publicație periodică națională ce a apărut în condițiile instaurării orânduirii social-politice sovietice a fost ziarul „*Plugarul roș*”. Numărul lui de debut a fost editat pe 1 mai 1924 la Odessa de către secția moldovenească a comitetului gubernial Odessa al Partidului Comunist (bolșevic) din Ucraina. Publicația era adresată moldovenilor din stânga Nistrului și avea în obiectiv crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (RASSM). De pe 16 septembrie 1925 apare și versiunea ei ucraineană – „*Червоній Орач*”, ulterior „*Соціалістична Молдавія*” („*Moldova Socialistă*”) (din 1933 – redacțiile ziarelor sunt separate). Din decembrie 1924 ziarul s-a editat la Balta, mai târziu, din 1929 - la Tiraspol, iar mai apoi, în perioada războiului – la Moscova și Soroca. Din 1944 el apare la Chișinău. În anul 1930 „*Plugarul roș*” este redenumit în „*Moldova Socialistă*”. Sub această denumire el va apare până în august 1990.

„*Plugarul roș*”/„*Moldova Socialistă*” a format nucleul presei de partid și sovietice a RASSM. Sistemul acesteia a cuprins publicațiile specializate (ziarul „*Comsolistul Moldovei*”, 1930, revista pentru copii „*Scânteaia Leninistă*”, 1930, revista „*Moldova Literară*”, 1929 (din 1931 – „*Okteabriu in Moldova*”, iar din 1932 – „*Octombrie*”), „*Pentru cărturărie delaolaltă*”, 1931, „*Gazeta Literară*”, 1932, „*Osoaviahim la pază*”, 1932), ziarele raionale și cele de tiraj. Prima gazetă locală a apărut pe 20 iunie 1930 în Camenca sub denumirea „*Drumul Leninist*”, după care ziare similare au fost create în toate centrele raionale: „*Năvălirea Socialistă*” – la Grigoriopol, „*Colectivistul Pridnestrean*” – la Slobozia, „*Lupta Leninistă*”- la Dubăsari etc. Ele constituiau organe de presă ale comitetelor raionale ale partidului comunist.

Ziarele de tiraj au fost create în cadrul diferitor unități economice. Astfel către primăvara anului 1934 în RASSM apăreau 23 de ziare ale secțiilor politice ale stațiilor de mașini și tractoare. De menționat, că o bună parte dintre publicațiile periodice au fost editate în limba ucraineană.

Presa națională din RASSM a început să fie editată, după cum se menționa într-o decizie de partid, „în limba moldovenească cu caractere de litere rusești” ca o condiție de anulare a influenței limbii române. În consecință, limbajul presei a fost unul degradant și artificial. Între anii 1931-1937, treptat, întreaga presă a aplicat grafia latină, fapt ce a condus la revitalizarea fondului ei lexical și la exprimarea coerentă. Din 1938 presa revine la grafia chirilică.

Publicațiile periodice din RASSM, concepute, în conformitate cu deciziile congresului al XII-lea al Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia (1923), drept instrumente pentru promovarea în rândurile minorităților naționale a ideologiei comuniste, au funcționat în toți anii de existență în tiparele presei de partid și sovietice. În diferiți ani în RASSM au apărut circa 50 de gazete republicane, județene, orășenești și raionale cu un tiraj de 200 mii de exemplare, 3 reviste.

În anul 1940, în procesul formării Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM), acțiunea publicațiilor periodice centrale din fosta RASSM s-a extins asupra teritoriilor basarabene incluse în noua formațiune statală, iar centrul editorial al presei se mută de la Tiraspol la Chișinău, capitala RSSM. Astfel la 27 septembrie 1940 ziarul „*Moldova Socialistă*” este transformat în organul central de presă al CC al PC(b) al RSSM. Același statut îl capătă și varianta lui ucraineană, substituită imediat prin cea rusă - „*Советская Молдавия*” („*Moldova Sovietică*”). Tirajul lor brusc este sporit până la 200 de mii de exemplare. Ziarul destinat tineretului – „*Comsomolistul Moldovei*”, dublat și în limba rusă, a devenit organul de presă al CC al Uniunii Tineretului Comunist din Moldova. A fost inițiată o publicație nouă – „*Schimbul leninist*”, adresată adolescenților, care de asemenea a fost bilingvă. La 30 iunie a apărut ziarul „*Бессарабская правда*” (*Adevărul basarabean*). A continuat editarea revistelor specializate „*Scânteia leninistă*”, „*Octombrie*” etc. În anul 1940 comitetele județene de partid împreună cu organele executive din noile structuri administrativ-teritoriale, create în fostul ținut basarabean, au fondat ziare locale (la Cahul – „*Сталинская победа*” („*Victoria stalinistă*”), la Soroca – „*Steagul roșu*”, la Orhei – „*Puterea Sovietelor*” etc.). Pe 10 februarie 1941, la prima sesiune a Sovietului Suprem al RSSM, a fost adoptată legea cu privire la introducerea în teritoriile basarabene a scrisului în baza grafiei chirilice.

În anii de război 1941-1944 presa RSSM practic și-a suspendat activitatea. În această perioadă a continuat să apară doar ziarul „*Moldova Socialistă*”. Până în decembrie 1942, denumită „*Pentru Moldova Sovietică*”, ea a fost editată pe front și a avut dimensiunile unei gazete militare de tiraj. Începând cu data de 25 decembrie 1942, ea a revenit la titlul „*Moldova*

Socialistă” și a fost editată la Moscova până în anul 1944. Colaboratori ai ziarului pe acea vreme au fost scriitorii Emilian Bucov, Ion Canna, Bogdan Istru, David Vetrov.

Istoria postbelică a presei din RSSM începe în anul 1944, la Soroca, unde în lunile martie-august a fost reluată editarea principalelor publicații periodice de până la război. Este vorba de „*Moldova Socialistă*”, „*Советская Молдавия*”, „*Tânărul leninist*”. Ulterior redacțiile ziarelor centrale au fost transferate la Chișinău, în centrele județene au fost relansate ziarele bilingve locale, secțiile politice din cadrul stațiilor de mașini și tractoare au reluat editarea ziarelor de tiraj. Treptat, a fost recuperată presa specializată antebelică. În anul 1945 a fost fondată o nouă publicație periodică „*Țăranul Sovietic*” – organ central al CC al Partidului Comunist al Moldovei. Către începutul anului 1951 în RSSM au fost înregistrate 180 de titluri de ziare cu un tiraj total per ediție de 500 de mii de exemplare, 12 reviste cu un tiraj anual de circa un milion de exemplare.

Presa din RSSM, expusă unei cenzuri drastice, a fost încorsetată în mișcarea generală de făurire a socialismului. În anii postbelici ea a reprezentat, în temei, un organism osificat, astfel că din punct de vedere structural presa RSSM a rămas aproape intactă în deceniile următoare. Noile apariții editoriale din anii 50-80 au constituit din această perspectivă mai curând excepții fericite decât o manifestare constantă a inițiativei în câmpul mediatic. Astfel, în 1954 a apărut ziarul „*Învățătorul Moldovei*”, succedat în 1956 de bisăptămânalul „*Cultura Moldovei*”, editat în comun de ministerele culturii și învățământului. În anul 1965 ediția și-a schimbat denumirea – „*Cultura*”, iar în anul 1977 în locul acestei publicații au apărut două noi – „*Literatura și Arta*” și „*Învățământul Public*” (ultimul ziar din anul 1985 apare sub denumirea „*Făclia*”). În 1954 au fost lichidate ziarele stațiilor de mașini și tractoare. Curând ele au fost substituite de ziarele de tiraj din colhozuri (în anul 1957 numărul lor a atins cifra de 100). În anul 1957 a fost lansată revista social-politică și literar-artistică „*Femeia Moldovei*”. Tot atunci a apărut și publicația bilingvă „*Chișinău. Gazetă de seară*” – organ de presă al comitetului orășenesc de partid și consiliului orășenesc al deputaților. În 1966 a fost inaugurată revista „*Moldova*”.

În această perioadă mai multe publicații și-au modificat denumirile. Astfel ziarul CC al PCM „*Țăranul Sovietic*” de la 1 august 1956 a devenit „*Colhoznicul Moldovei*” (în 1959 este suspendată ca fiind nerentabilă și reluată, sub o nouă denumire – „*Viața Satului*” – în 1969). În 1957 revista literară „*Octombrie*” este rebotezată în „*Nistru*” (în 1988 a fost intitulată „*Basarabia*”). Până în anul 1985, în temei, în RSSM s-au editat 13 ziare republicane, 81 de publicații orășenești și raionale, 95 – de tiraj, peste 50 de reviste. Ele au format segmentul de presă scrisă în sistemul de informare și propagandă, existent până atunci în RSSM.

Presa din RSSM a constituit domeniul de acces exclusiv al Partidului Comunist al Moldovei, al autorităților legislative și executive centrale și locale, al formațiunilor și

organizațiilor afiliate unicei ideologii legale – celei comuniste. Asemenea practică rezulta din esența și spiritul statului-partid totalitar, iar ulterior – și a celui autoritar. În consecință, vectorul de dezvoltare a presei, statutul, mesajul și sursele de finanțare, fiind prerogative absolute ale organelor de partid, au fost rigide și doctrinare. Puritatea lor ideologică era vegheată de instituțiile abilitate să asigure cenzura mediilor de informare.

După anul 1985, când a fost declanșată restructurarea vieții social-politice, economice și spirituale, se atestă o anume liberalizare și dinamizare în câmpul presei scrise. Este vorba, întâi de toate, de faptul că presa a înregistrat creșteri spectaculoase de tiraje. Asta din motivul că ea a suscitât interesul cititorilor prin abordarea mai multor teme, interzise anterior: represaliile politice, deportarea țăranilor, foametea din anii 1946-1947, istoria neamului, limba maternă, trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin etc. În februarie 1989 a apărut primul număr al revistei săptămânale „*Glasul*” (din anul 1991 „*Glasul națiunii*”) – premieră absolută a inițiativei private în domeniul presei din istoria generală a RSSM. Revista a fost de asemenea pionierul aplicării grafiei latine în presa scrisă postbelică, anticipând legiferarea ei ulterioară. Ziarul a fost patronat moral de scriitorul Ion Druță și a fost redactat de scriitorii Ion Vatamanu, Leonida Lari și jurnalistul Vasile Năstase. Primele două numere ale publicației au fost editate la Vilnius, Lituania, apoi – la Chișinău.

Excluderea articolului 6 din Constituția Sovietică, prin care se legifera rolul conducător al partidului comunist, a anunțat începutul anulării monopolului lui în domeniul mass-media. În raport cu presa scrisă aceasta s-a manifestat în renunțarea masivă a ziarelor existente la statutul de organe de presă ale PC și la sloganul tradițional „Proletari din toate țările, uniți-vă!”. În anul 1990 astfel au procedat „*Moldova Socialistă*”, „*Viața satului*”, ziarele raionale. Tot atunci s-a atestat modificarea titlurilor de ziare (multe publicații au renunțat la denumirile moștenite din perioada sovietică). Astfel „*Moldova Socialistă*” a devenit „*Moldova Suverană*”, „*Tinerimea Moldovei*” – „*Tineretul Moldovei*”, „*Scânteia Leninistă*” – „*Noi*”, „*Tânărul Leninist*” – „*Florile Dalbe*” etc. Cu acest prilej ziarele au început să apară în serii noi. În anul 1990 în RSSM formațiunile politice existente au căpătat dreptul de a-și edita propriile ziare. PC al Moldovei, rămas fără organe de presă, a început să editeze ziarul „*Cuvântul*” (1990-1991), Frontul Popular Creștin Democrat – ziarul „*Țara*”, social-democrației – „*Republica*”. Toate aceste inițiative au conferit dimensiuni inedite presei scrise din RSSM în ultimul ei an de existență și au constituit prologul reformării mass-media în condițiile independenței statale a Republicii Moldova.

Presa scrisă a Republicii Moldova. Fenomenul presei scrise în noua etapă de evoluție a obținut dimensiuni cantitative și calitative noi. Vectorul celor cantitative relevă explozia de la mijlocul anilor 90, dar și declinul major ulterior al presei tipărite și migrarea ei în spațiul online.

În 1991 în Republica Moldova se editau circa 200 de ziare și reviste, în anul 1997 – 460, în anul 2000 – 180, în 2016 numărul lor s-a înjumătățit. Pe parcursul acestei perioade ele au constituit un conglomerat de publicații de stat, de partid, comerciale și necomerciale. Caracterul flotant al dimensiunilor cantitative ale presei scrise a fost determinat de multiple cauze, inclusiv de retragerea din câmpul presei scrise a mai multor actanți (stat, partide), de dificultățile de ordin financiar, incapacitatea presei scrise de a se racorda condițiilor economiei de piață și de a ține piept concurenței puternice din partea televiziunii și a internetului.

Piața presei scrise din Republica Moldova este relativ tânără. Mai bine de 50 la sută din publicațiile periodice au apărut în ultimul deceniu. Tirajele lor oscilează în jurul la 100 de exemplare pentru buletinele și revistele trimestriale și bianuale, între 500 și 25 de mii de exemplare pentru săptămânale și între 3-9 mii de exemplare pentru cotidiene.

Evoluțiile calitative ale presei scrise de la 1991 încoace au fost marcate de câteva tendințe relevante: etatizare / deetatizare, pluralism politic, inițiativă privată, diversificare.

Etatizarea în câmpul presei scrise autohtone a însemnat, în temei, trecerea în proprietatea sau gestiunea de stat a patrimoniului informațional al fostului partid de guvernământ. Acest proces a fost declanșat la începutul anii 90. Atunci statul deținea circa 40 la sută din publicații, inclusiv cele centrale („*Monitorul Oficial al Republicii Moldova*”, „*Moldova Suverană*”, „*Nezavisimaia Moldova*”, de toate ziarele raionale, de un șir de publicații specializate. Tentativa acestora de a ieși de sub controlul autorităților publice era curmată, în special, pe cale financiară. Sugestivă în acest sens a fost soarta ziarului „*Sfatul țării*” (redactor - Nicolae Misail). Fondat pe 27 august 1990 ca organ al Sovietului Suprem al RSSM (parlamentul), ziarul a încercat să renunțe la practicile jurnalistice anterioare de a fi un simplu multiplicator al deciziilor fondatorului și a căutat să ofere publicului informația la zi, să respecte pluralitatea de opinii. Din această cauză el a fost supus presiunii financiare. În consecință, în luna iulie 1993 ziarul „*Sfatul țării*” și-a încetat apariția. În scurt timp publicația a fost reanimată, numindu-i-se un alt redactor. În semn de protest, colectivul redacției a demisionat în bloc. Pe 17 mai 1994 Legislativul l-a suspendat definitiv. Un comportament similar față de presă a fost adoptat de toate guvernările ce s-au succedat pe parcursul ultimului deceniu al secolului trecut, indiferent de preferințele lor politice.

Etatizarea presei din aa. '90 a fost consimțită tacit de un număr important de redactori și jurnaliști. În condițiile statului-partid din RSSM presa niciodată n-a fost concepută ca o afacere sau ca o întreprindere autogestionară. Planificarea centralizată prevedea resursele financiare necesare pentru funcționarea ei, iar redacțiilor le revenea misiunea să valorifice în modul prestabilit resursele alocate. În noile condiții, jurnaliștii, deși din start au optat pentru o economie de piață, s-au dovedit inapți ei înșiși să activeze pe potriva pledoariilor lor. În asemenea

circumstanțe colectivele redacționale au putut face diferite opțiuni: una, dificilă, dar și onorabilă – să se adapteze la regulile economiei de piață și, înfruntând dificultățile inerente, să-și dobândească libertatea și independența nu doar economică, ci și politică, profesională. Alta, mai ușoară, mai ademenitoare, dar vicioasă și primejdioasă – să accepte vechile reguli de funcționare, sacrificând libertatea presei. Mass-media etatizate, în mare parte, au preferat la timpul respectiv, cea de-a doua perspectivă. Un exemplu concludent în acest sens a oferit ziarul guvernamental „*Moldova Suverană*”. Pe la mijlocul aa. '90 această publicație și-a declarat independența față de fondatorul ei, Guvernul Republicii Moldova, pe motiv că acesta nu-și onora obligațiile financiare. În calitate de ziar independent „*Moldova Suverană*” a supraviețuit atunci ceva mai mult de 24 de ore. Guvernul în acel răstimp a virat pe contul ziarului banii necesari și ziarul a renunțat la declarația de independență. Deși la timpul respectiv inițiativa ziarului a fost tratată de observatorii locali ca un semnal al declanșării procesului de deetatizare a presei, ea, în esență, s-a dovedit a fi un gest banal de presiune asupra fondatorului.

La începutul anilor 2000 în Moldova s-a prefigurat procesul de deetatizare a presei, autoritățile publice abandonând treptat câmpul comunicațional. În mai-iunie 2005 Guvernul Republicii Moldova a renunțat oficial la calitatea lui de fondator al ziarelor „*Moldova Suverană*”, „*Независимая Молдова*”, ele devenind, în acest sens, independente. Autoritățile locale, la rândul lor, și-au anulat calitatea de fondator al ziarelor locale care, în scurt timp, au falimentat. Statul a continuat să finanțeze mai multe publicații specializate, în particular, cele adresate copiilor și adolescenților (revistele „*Noi*”, „*Clipa Siderală*”, „*Alunelul*”, ziarul „*Florile Dalbe*” etc.). Ulterior s-a produs revirimentul presei locale oficiale, autoritățile publice subvenționând o serie de publicații periodice raionale. Revitalizarea segmentului respectiv de presă, însă, a purtat un caracter temporar și ocazional.

În ultimul deceniu al secolului trecut presa de partid a constituit o constantă în câmpul mediatic din Republica Moldova. Creșterea fără precedent a numărului de formațiuni politice în prima jumătate a anilor '90 (peste 50) a fost însoțită de proliferarea presei de partid. Astfel, în anul apariției ziarului Frontului Popular din Moldova „*Țara*” (1990), au fost lansate publicația Partidului Social - Democrat „*Republica*”, ziarul Partidului Comunist „*Cuvântul*”. În 1993, pe arena presei debutează Partidul Socialist cu tipăritura „*Dreptatea*”, Congresul Intelectualității (ulterior Partidul Forțelor Democratice) lansează „*Mesagerul*”, Partidul Democrat Agrar din Moldova – „*Pământ și Oameni*”, Partidul Reformei editează „*Observatorul de Chișinău*”. Ceva mai târziu, apar „*Moldovanul*” (Partidul Republican), „*Albina*” (Partidul Democrat al Muncii), „*Libertatea*” (Partidul Liberal), „*Luceafărul*” (Partidul Renașterii și Concilierii), „*Dialog*” (Mișcarea pentru o Moldovă Democrată și Prosperă), „*Furnica*” (Mișcarea social-politică „Alianța civică pentru reforme”), „*Glasul Moldovei*” (Mișcarea patriotică „Pro Moldova”) etc. O

serie de partide, în același interval de timp, au creat presa locală. Începând cu anul 2000, cota ziarelor de partid în Republica Moldova a fost în descreștere, încetând în prezent să mai constituie un fenomen relevant pe piața mediatică din Republica Moldova. Actualmente apare un număr redus de ziare de partid („*Comunistul*” – publicația bilingvă a Partidului Comunist; „*Puls*” – ziarul Uniunii Tineretului Comunist, „*Socialistul*” – organ al Partidului Socialist etc.). Pluripartidismul presei, în unele cazuri, a fost substituit de controlul neafișat din partea formațiunilor politice asupra unor publicații periodice, precum și de inaugurarea, în manieră similară, a unor platforme informaționale online.

Activitatea editorială a partidelor a fost pe cât de perseverentă, pe atât și de instabilă. Curba ei a fost în creștere în ajunul și pe parcursul campaniilor electorale. Intensitatea interesului față de presă a scăzut, însă, brusc imediat după consumarea scrutinului. Presa de partid, în temei, a fost una doctrinară și, prin urmare, intolerantă față de informarea echidistantă și pluralistă asupra evoluțiilor din societate. Experiența activității editoriale de partid din Republica Moldova oferă și unele exemple de altă natură.

Unul dintre acestea ar putea servi „*Observatorul de Chișinău*”. Ziarul a fost lansat în ajunul alegerilor parlamentare din 1994 de către Partidul Reformei. El a apărut un timp scurt – de la 16 noiembrie 1993 până la 15 martie 1994. Partidul Reformei, neavând suportul social suficient, a rămas în afara cursei electorale și curând a dispărut de pe eșichierul politic autohton. Odată cu el a dispărut de pe arena informațională și ziarul. Astfel comportamentul partidului a fost unul obișnuit, deloc reformator. În schimb ținuta și consistența informațională a *Observatorului* au denotat că partidul și-a onorat cu brio propria denumire. Revelația pe care a produs-o și care, cu siguranță, va fi remarcată în istoria contemporană a mass-media din Moldova, a constat în faptul că „*Observatorul*” (poate și grație profesionalismului colaboratorilor lui, dorinței lor de a practica un jurnalism de bună calitate), a demonstrat o voință clară de a respecta dreptul cetățeanului la informație. Ziarul „*Observatorul de Chișinău*” a preferat să le spună cititorilor “la ce ei trebuie să se gândească”, spre deosebire de alte publicații de partid, care după cum scrie politologul Bernard C. Cohen în cartea sa “*The Press and Foreign Policy*”, preferă, de regulă, să indice cum să gândească oamenii.

Piața mediatică din Republica Moldova cuprinde de asemenea presa scrisă a organizațiilor neguvernamentale ce au început să se constituie în sectorul asociativ național din anul 1992. Una dintre primele tentative în acest sens a făcut-o Fundația de Tineret *Secolul 21* care în primăvara anului 1998 a editat buletinul informativ „*Agenda*”. Mai târziu inițiative similare au manifestat și alte organizații. În context, evidențiem buletinele „*Alternativa XXI*” (Societatea Independentă pentru Educație și Drepturile Omului), „*Democrația*” (Organizația de Femei din Moldova “Inițiativa civică”), „*Fermierul Moldovei*” (Federația Națională a

Fermierilor din Moldova), „*Ideea civică*” (Centrul de Pluralism din Moldova), „*Refugium*” (Societatea pentru refugiații din Republica Moldova), „*Drepturile pacientului*” (Societatea Management și Asigurări în Medicină) etc. Alături de aceste ediții chișinăuiene au fost lansate și primele tipărituri ale ONG-urilor locale. Majoritatea acestor inițiative editoriale, deși diversifică peisajul mediatic autohton, poartă un caracter episodic, apariția lor, în fond, deseori fiind condiționată de resursele financiare obținute de la diferite fundații internaționale.

Diversificarea presei din anii 90 ai secolului trecut a fost determinată de asemenea de valorificarea inițiativei private în câmpul mediatic. În conformitate cu libertățile oferite, în prima jumătate a anilor 90 au fost fondate numeroase publicații particulare, unele dintre care s-au dovedit a fi efemere („*Plugarul*”, „*Curierul*”, „*Momentul*” etc.), iar altele au supraviețuit, identificându-și propriul format și publicul țintă. Între ultimele se numără ziarul *Săptămâna*, 1992, concepută și menținută de-a lungul anilor în calitate de magazin ce abordează un spectru variat de probleme (politică, economie, societate, artă etc.). Ziarul *Jurnal de Chișinău*, 1999, lansat în calitate de săptămânal, cu timpul sporindu-și periodicitatea. Publicația *Timpul* a început să apară în 2001 de asemenea în calitate de hebdomad. Ziarul a dispus pe parcurs de suplimentele *Integrarea Europeană, pas cu pas*, *Timpul satiric*, *Timpul sănătății*. O altă inițiativă de presă a constituit-o *Ziarul de Gardă*, 2004, specializat pe investigațiile jurnalistice. La această listă de publicații private s-au înscris în ani diferiți și alte ziare („*Кишинёвский обозреватель*” („*Observatorul chișinăuian*”) (1993), „*Flux Continuu*” (1995), „*Молдавские ведомости*” (1995) etc., mai nou – „*Ziarul Național*” (2013), revista „*Cronica*” (2016) etc. Publicațiile amintite, având un caracter generalist, reacționează prin știri și comentarii la evenimentele zilei și la fenomenele sociale.

Inițiativa în domeniul presei a condus, totodată, la apariția mai multor ziare și, în special, a revistelor specializate: economice („*Bănci și Finanțe*”, „*Logos Press*”, „*Profit*”, „*Маклер*” etc.), pentru copii („*Alunelul*”, „*Micul prinț*”), mondene („*Aquarelle*”, „*VIP Magazin*”, „*Punkt*”, „*Ostap*”), religioase („*Curierul ortodox*”, „*Misionarul*”, „*Luminătorul*”), de ecologie („*Natura*”) etc., majoritatea dintre ele fiind fondate după anul 1991.

Peisajul mediatic din Moldova de asemenea este completat de presa de cultură, de regulă, necomercială. Unele dintre edițiile ce reprezintă această categorie de presă au fost validate de timp, ca săptămânalul „*Literatura și Arta*”, altele sunt produsul evoluțiilor mediatică din ultimele decenii, ca revista „*Sud-Est*”, ulterior „*Sud-Est Cultural*” ce a apărut la începutul aa. '90 în limbile română, franceză și engleză, revista „*Limba Română*” (1990), publicația tinerilor scriitori din Republica Moldova „*Contrafort*” (1994) sau revista „*Semn*” (1995), redactată la Bălți. De menționat totodată, că presa de cultură de-a lungul anilor s-a confruntat cu multiple dificultăți, în special de ordin financiar, din care motiv deseori a avut și un caracter discontinuu.

Astfel revista „*Viața Basarabiei*” (2001, director acad. Mihai Cimpoi) ce s-a dorit a fi succesoarea revistei cu același nume, editată în 1932 de Pan. Halipa și scriitorul Nicolae Costenco, a existat doar trei ani, ziarul „*Lanterna Magică*” (1991) din aceleași motive a apărut cu întreruperi până în anul 2000, iar mai apoi peste 100 de numere doar în versiune online.

În anii de independență a Republicii Moldova, presa din UTA Găgăuzia și din raioanele de est ale țării s-a dezvoltat pe un făgaș aparte.

În perioada sovietică, populația găgăuză dispunea doar de ziare raionale. Din anul 1994, odată cu obținerea statutului de unitate teritorială autonomă, în Găgăuzia a început constituirea presei regionale și locale. Principala publicație din regiune a devenit, în anul 1996, ziarul „*Весту Гагаузии*” („Știrile Găgăuziei”), editat în limba rusă (cu un insert în limba găgăuză) de către Comitetul Executiv al Adunării Populare de la Comrat. În raioanele Comrat, Ceadâr-Lunga și Vulcănești din UTA Găgăuzia au fost fondate publicațiile autorităților publice locale. Totodată, în UTA Găgăuzia au apărut și câteva ziare independente în limbile rusă și găgăuză: „*Настоящее Знамя*” („Steagul veritabil”), „*Ачык зӖз*” („Ochiul al treilea”), „*Единая Гагаузия*” („Găgăuzia unită”). La Comrat apare revista „*Sabaa Yıldızı*” („Steaua de dimineață”), menită să promoveze cultura găgăuză. La Chișinău s-a editat ziarul „*Ana SÖzü Aslı Haber*”, care se difuza în UTA Găgăuzia. Toate aceste publicații au fost editate cu sprijinul agenției TICA din Turcia. În UTA Găgăuzia procesul de edificare a presei în noul format decurge mai lent atât din punct de vedere cantitativ, cât și din punct de vedere calitativ. Presa de aici se confruntă cu dificultăți, cauzate, în special, de lipsa cadrelor de jurnaliști.

La începutul anilor '90, presa din raioanele de est ale Republicii Moldova a fost reprezentată doar de ziare orășenești și raionale, nu exista un organ regional de presă. Cele mai răspândite erau ziarele „*Днестровская правда*” („Adevărul nistrean”) din Tiraspol și „*Победа*” („Victoria”) din Bender, ambele fiind organe de presă ale comitetelor de partid. În toiul confruntării dintre Chișinău și Tiraspol privind soarta URSS și a RSSM, în august 1989, Consiliul Unificat al Colectivelor de Muncă (OSTK) a început să editeze ziarul „*Бастующий Тирасполь*” („Tiraspol în grevă”), redenumit ulterior „*Трудовой Тирасполь*” („Tiraspol muncitoresc”), care a promovat politica separatistă. Adepții Moldovei integre au răspuns prin lansarea la 17 martie 1991 a ziarului social-politic independent „*Tighina*”. După instaurarea regimului anticonstituțional în regiunea transnistreană, apariția tuturor publicațiilor ce pledau pentru integritatea Republicii Moldova a fost sistată. Tot atunci, s-a procedat la crearea în regiunea separatistă a sistemului mediatic. Autoritățile tiraspolene au fondat ziarul „*Приднестровье*” („Transnistria”), iar federația sindicatelor – publicația „*Профсоюзные вести*” („Vești sindicale”). Acestea și alte publicații de talie regională, care au apărut ulterior („*Adevărul nistrean*”, „*Gomini*”, „*За Республку*” – „*Pro Republica*”, „*Правда*” –

„Adevărul”, „Новый днестровский курьер” – „Noul curier nistrean” etc.), au conservat și au revitalizat tradițiile presei sovietice, devenind instrumente de dezinformare și manipulare a opiniei publice, cu scopul de a menține regimul separatist de la Tiraspol.

Pe parcursul anilor, în regiune au fost făcute mai multe tentative de a edita publicații ce ar asigura pluralismul de opinii și ar fi libere de imixtiunile autorităților separatiste. În acest sens, pot fi amintite publicațiile „Новая Газета” („Ziarul nou”, 1998), „Глас Народа” („Glasul poporului”, 2001) etc. Autoritățile separatiste au făcut totul pentru a împiedica apariția lor regulată și nestingherită. Legea despre presă și alte mijloace de informare în masă, adoptată de autoritățile de la Tiraspol (1993), restricționează drastic accesul persoanelor fizice la editarea ziarelor, interzice exercitarea funcției de redactor fără studii jurnalistice etc. Regiunea a fost izolată de presa din dreapta Nistrului. Autoritățile de la Tiraspol nu au acceptat propunerile Chișinăului din anul 2008 de a crea un spațiu informațional comun.

În ultimii 25 de ani schimbări importante au intervenit în structura și statutul presei locale din Republica Moldova. Ziarele orașenești și raionale (81 la număr), editate în mod tradițional până în 1985 de către comitetele de partid, la începutul anilor 90 au trecut în subordinea autorităților publice locale. Ulterior, după deetatizarea lor, acestea au dat faliment. Totodată în această perioadă, se atestă inițierea și dezvoltarea presei locale private care se declară independentă de autoritățile locale. Printre primele ziare de acest fel au fost „Спрос и предложение” („Cerere și ofertă”, 1994) de la Bălți, „Business info” (1995) de la Cimișlia, „Cuvântul” (1995) de la Rezina, „Est Curier” (1997) de la Criuleni, „Gazeta de Vest” (1996) de la Nisporeni, „Accent provincial” (1997) de la Glodeni, „Unghiul” (1997) de la Ungheni, „Observatorul de Nord” (1998) de la Soroca, „Ora locală” (1998) de la Ialoveni etc. Majoritatea publicațiilor au reușit să perpetueze pe piața mediatică din Republica Moldova grație faptului că s-au sprijinit reciproc, unindu-se în Asociația Presei Independente.

În anul 2015, potrivit datelor oferite de Biroul Național de Statistică, în Republica Moldova se editau 153 de ziare, inclusiv 74 în limba română. Tirajul lor anul a constituit 34 de milioane, inclusiv 44 la sută dintre copii – în limba română. În același an au fost editate 216 de reviste și alte publicații periodice, inclusiv 94 – în română. Tirajul lor anual a fost de 2,7 milioane de exemplare, dintre care peste 55 la sută – în limba română. Circa 56 % din ziare și 45 % din reviste au fost editate în limbile minorităților naționale.

Presa în anii de independență a Republicii Moldova a atins dimensiuni cantitative și calitative care diferă cardinal de cele din perioada sovietică. Ea a devenit diversă și dinamică. Totodată, presa autohtonă deocamdată nu a renunțat completamente la vechile tipare și aplică insuficient standardele presei libere. Prin urmare, etapa de tranziție și reformare a ei continuă.

Presa electronică

Audiovizualul ca mijloc de informare a apărut și s-a încetățenit în Republica Moldova în secolul trecut. În perioada sovietică el a fost înregimentat în arsenalul propagandistic al statului – partid. Actualmente presa electronică este în proces de democratizare și afirmare în calitate de componentă a societății civile. Dacă până în anul 1991 în Moldova era un singur operator în domeniul audiovizualului, atunci către 1 ianuarie 2016 Consiliul Coordonator al Audiovizualului a acordat 207 licențe audiovizuale și autorizații de retransmisie. Dintre acestea, 74 sunt licențe de emisie pentru serviciile televizuale, 57 – licențe pentru serviciile radiofonice și 76 – licențe de emisie și autorizații de retransmisie pentru distribuitori de servicii.

Radiodifuziunea. În spațiul istoric al Republicii Moldova, emisia radiofonică a fost inițiată acum 85 de ani, adică în coordonate temporare aproape similare cu cele ale constituirii radiodifuziunii ca mijloc de informare în masă în lume (în SUA – în anul 1920, în țările din Europa Occidentală – între anii 1922 și 1926). În februarie 1928, la Balta – capitala de atunci a RASS Moldovenești – a fost construit primul nod de telecomunicații, care retransmitea emisiuni radio în limbile ucraineană și rusă printr-o rețea de cablu. La 30 octombrie 1930, dintr-un studio improvizat în incinta serviciului poștal din Tiraspol, a fost pusă pe post prima emisiune în limba română. Utilizarea unui emițător RV-57 oferea posibilitate ascultătorilor să audieze programele la radioreceptoare fără fir. Ziua de 30 octombrie 1930 este considerată Ziua Radioului Național. Recepționarea emisiunilor radiofonice pe întregul teritoriu al RASSM a devenit posibilă în anul 1936, când la Tiraspol a fost construită Stația „M. Gorki”. Radiodifuziunea din RASSM a fost angajată în promovarea politicilor totalitare sovietice pe teritoriul autohton. Primele cicluri de emisiuni au fost „Colectivistul Moldovei” și „Gazeta muncitorească”.

La Chișinău, emisia radiofonică a fost inițiată la 8 octombrie 1939. Emițătorul Radio Chișinău de atunci avea o putere de 20 kW și era dotat cu echipament de fabricație engleză. Durata de emisie era de 6 ore pe zi. Radio Chișinău avea trei studiouri (unul mare - pentru orchestră, muzică militară și coruri, altul - pentru soliștii-instrumentiști și cei vocali și unul mic - pentru crainici). Acest serviciu de radio informa populația și contracara influența ideologică a URSS. Postul a existat 300 de zile.

În perioada postbelică, emisiunile radiofonice au fost reluate de la Soroca (1944), apoi – de la Chișinău. Timp îndelungat, Radio Moldova a emis în diapazon de unde lungi, medii și scurte. În perioada sovietică a fost larg utilizată radiodifuziunea prin fir, către anul 1958 fiind cuprinse, practic, toate localitățile din RSSM. În ultimele două decenii de existență a URSS, radioul a aplicat diapazonul de unde ultrascurte (UKV, standard estic sau FM-1). Condițiile tehnice de emisie și recepție a programelor radiofonice în etapa respectivă asigurau accesul larg la programele radiofonice interne și îl limitau pe cel la programele din exterior.

În anii '90, Radio Moldova și-a modificat parametrii tehnici de transmitere a programelor. Atunci, datorită faptului că pe piața internă a Moldovei au căpătat o largă circulație radioreceptoarele de fabricație occidentală, a început exploatarea diapazonului de unde FM (standard vestic sau FM-2). Primul emițător de acest gen a fost dat în exploatare la 30 octombrie 1995 în zona Strășeni, iar ulterior altele două – la Rezina și Cimișlia. Radio Moldova emite, potrivit datelor din 2015, pe bandă de unde medii și ultrascurte, inclusiv pe 15 frecvențe FM-2, prin 26 de emițătoare amplasate pe întreg cuprinsul țării. Emițătorul de bază, cu o putere de 1 000 kW (unde medii), situat în orașelul Maiac din stânga Nistrului, din 1992, nu se folosește, deoarece este controlat de autoritățile autoproclamatei republici nistrene.

Timp îndelungat, Radio Moldova a activat sub egida Comitetului de Stat al RSSM pentru Radiodifuziune și Televiziune. Din 1990 se află în componența Radioteleviziunii Naționale, din 1994 – în Compania de Stat „Teleradio - Moldova”, iar din 2004 – în Instituția Publică Națională a Audiovizualului „Teleradio - Moldova”. Structura de creație a Instituției Radio Moldova include departamente, redacții și alte subdiviziuni, Orchestra Simfonică, Capela Corală „Moldova”. Fonoteca Radio Moldova conține cca 100 mii de fonograme, cu un cronometraj total de peste 16 mii ore de imprimări.

Actualmente, Radio Moldova este un serviciu de radio cu acoperire națională. Până în 2004, el a avut statutul de instituție de stat, apoi a fost inițiat procesul de transformare a lui în serviciu național public. Pe 30 octombrie 2008 a fost inaugurat în format online canalul Radio Moldova Muzical. În 2012 a fost lansat Radio Moldova Tineret care actualmente emite prin eter, FM-2 (6 emițătoare) și online. În proces de lansare e Radio Moldova Copii pe platforma online.

Potrivit Caietului de sarcini, în anul 2016, radiodifuzorul public intenționează să emită programe în volum total de 26304,33 ore, pe 3 canale, în mediul on air și în mediul online, după cum urmează: Radio Moldova Actualități – 8736,33 ore, Radio Moldova Tineret – 8784 de ore, Radio Moldova Muzical – 8784 de ore. Grila de emisie cuprinde programe în proporție de circa 90 la sută în limba română, restul în limbile minorităților naționale. Din totalul emisie originale, în jur de 40 % au revenit programelor informative.

La 24 iulie 1992 și-a început activitatea serviciul de radio cu destinație externă sub denumirea „Radio Moldova Internațional” (RMI). Inițial, emisiunile lui erau transmise de Centrul Tehnic „Maiac” din Grigoriopol, care în scurt timp a fost acaparat de secesioniștii de la Tiraspol. Ulterior, RMI a fost transmis de către Centrul Tehnic din Galbeni-Bacău, România, iar ulterior – în format online. În anul 1993, RMI a difuzat programe cu o durată săptămânală de 20 de ore în limbile română, engleză, spaniolă și franceză. În următorii doi ani, volumul de emisie a crescut până la 30 de ore/săptămână, a fost începută emisia și în limba rusă. Spre deosebire de programele serviciilor mondiale de radio, ele sunt axate pe difuzarea informației despre

realitățile interne, evenimentele internaționale fiind oglindite în măsura în care Moldova este implicată sau interesată de ele. RMI a fost inclus în circuitul internațional de date despre radiodifuzorii externi. În linii mari, aceste coordonate au fost păstrate până în 2013, când emisia RMI a fost suspendată.

La începutul anilor '90, odată cu liberalizarea accesului la mediile de informare, se atestă crearea și diversificarea pieței radiofonice autohtone, în special prin punerea în valoare a inițiativei personale. Astfel, în 1993 a apărut „Unda Liberă” – primul post nestatal de radio din Republica Moldova. Până în anul 1995, când a fost adoptată Legea audiovizualului, au fost create, cu precădere la Chișinău, și alte servicii de radio comerciale și necomerciale („Radio Nova”, „Radio Poldisc”, „Micul samaritean” etc.). De la mijlocul anului 1998, pe teritoriul Republicii Moldova activau 14 posturi de radio, dintre care 12 la Chișinău. În perioada următoare, numărul de posturi private a fost în creștere, ele extinzându-și acțiunea în diferite regiuni ale țării. În anul 2003 funcționau 36 posturi de radio, dintre care 4 – la Bălți, 2 – în UTA Găgăuzia, 9 – în alte orașe, centre raionale și localități rurale.

În 1998, pe piața mediatică din Republica Moldova a apărut radiodifuziunea publică municipală. Inițiatorul ei a fost Primăria municipiului Chișinău, care, în luna octombrie a aceluși an, a lansat postul de radio „Antena C”. Serviciul radiofonic, cu o arie de acoperire echivalentă cu două treimi din teritoriul țării, emitea nonstop 24 buletine de știri, inclusiv 6 în limba rusă, iar de două ori pe săptămână prezenta actualități în engleză, franceză și spaniolă. Postul a avut în grilă emisiuni tematice social-politice, economice, culturale, multe dintre care aveau caracter interactiv. „Antena C”, ca post municipal de radio, a existat până în anul 2007, când, în conformitate cu prevederile Codului audiovizualului al Republicii Moldova, a fost supus privatizării.

Sectorul radiofonic din raioanele de est ale Republicii Moldova este aservit politicilor de desprindere a acestei regiuni de restul țării. În consecință, accesul la frecvențele radio a fost limitat. „Radio PMR”, fondat în 1992, timp îndelungat a fost unicul operator radio în regiune. Abia în ultimii ani au apărut unele posturi radiofonice de alternativă („Новая Волна” („Unda Nouă”) la Bender, „RTC” la Râbnița, „Retro-FM” și „Inter-FM” la Tiraspol etc.). Emisiunile radiofonice sunt realizate, de regulă, în limba rusă.

La 12 mai 2000 și-a început emisia postul „Radio Găgăuzia”, care, în prezent, face parte din Compania Publică „Gagauzia Radio Televizionu”. Programele lui sunt difuzate în limbile găgăuză (50%), rusă (30%) și română (20%). „Radio Găgăuzia” emite în diapazonul frecvențelor FM-2 de la Comrat, Vulcănești și Ceadâr-Lunga. Postul de radio „Eni Ai” este rezultatul unei prime inițiative private în domeniul audiovizualului din această regiune a țării.

Potrivit datelor din Registrul posturilor de radio, la 14 aprilie 2016, în Republica Moldova funcționau 57 posturi de radio publice și private, dintre care 55 emit pe frecvențele terestre, 1 – prin satelit și 1 – prin fir.

Televiziunea. Prima emisiune televizuală națională a fost realizată la 30 aprilie 1958, la puțin timp după lansarea în lume (SUA, Marea Britanie – 1950, țările Europei de Vest – 1951–1960) a acestui mijloc de informare în masă. Inițial, serviciul autohton de televiziune difuza emisiuni cu o durată totală de 3–4 ore, cu o periodicitate de trei ori pe săptămână. În momentul lansării televiziunii, populația dispunea de 13 mii de televizoare.

În anii '80 și '90, în urma renovării bazei tehnico-materiale, televiziunea din RSSM a cunoscut o dezvoltare remarcabilă. În această perioadă, s-a extins zona de recepție a emisiunilor. Către anii 90, emisiunile Televiziunii Naționale puteau fi recepționate pe 98,9% din teritoriul Republicii Moldova. În anul 1974 a avut loc prima emisiune color. La 1 ianuarie 1991, în posesia populației republicii se aflau cca 1,13 mil. de televizoare.

Până în anii '90, serviciul național de televiziune a fost unicul operator autohton de profil. În acest răstimp, el s-a aflat în subordinea Comitetului de Stat al RSSM pentru Televiziune și Radiodifuziune (1958–1990). Ulterior a fost încadrat în Radioteleviziunea Națională (1990–1994), din 1994 – în Compania de Stat „Teleradio - Moldova”, iar din 2004 – în Instituția Publică Națională a Audiovizualului „Teleradio - Moldova”. Serviciul național de televiziune poartă titulatura oficială de „TV Moldova 1”. În anii '90 el întrunea 11 subdiviziuni structurale (departamente, redacții). În cadrul „TV Moldova 1”, în ani diferiți, au fost create mai multe subdiviziuni, inclusiv Studioul „Telefilm-Chișinău”, „Teatrul TV”, Teatrul de Păpuși „Prichindel”.

La 1 ianuarie 2007 a fost lansat TV Moldova–Internațional, având drept scop declarat „reintegrarea cetățenilor moldoveni în spațiul informațional al Moldovei și promovarea imaginii țării peste hotare”. Postul putea fi recepționat prin satelit în Europa, Vestul Rusiei, Nordul Africii, precum și în câteva state din Orientul Apropiat. Acest serviciu de programe, în temei, prelua principalele emisiuni de la TV Moldova 1, completând grila de emisie și cu programe proprii. Zilnic TV Moldova Internațional difuza câte opt buletine de știri, precum și principalul jurnal de știri „Mesager”. Emisia anuală medie a atins cifra de 8700 de ore. Din 2013 TV Moldova Internațional din motive financiare și-a întrerupt emisia prin satelit. Funcțiile ei au fost preluate de portalul www.trm.md, executat în limbile română, engleză și rusă.

Pe 3 mai 2016 a fost lansat canalul de televiziune Moldova 2, axat preponderent pe valorificarea 24 din 24 a patrimoniului din arhivele IPNA Compania „Teleradio - Moldova”.

TV Moldova 1 în format analogic este difuzată de 68 de emițătoare. În 2015, după eliberarea licenței respective, Moldova 1 a fost plasat în primul multiplex național DVBT.

În anii '90, în Republica Moldova apare și se dezvoltă televiziunea nestatală. La început au fost câteva studiouri de cartier care transmiteau prin cablu producție proprie sau preluată de la alte centre de televiziune: „Electron” din Tiraspol (1988), „SorTV” din Soroca (1988), „TVC” din Camenca (1989), „Satelit TV” din Chișinău (1989) ș.a. În 1994, la Chișinău a fost creată Întreprinderea moldo-americană „Eurocable”, primul sistem de televiziune multicanal prin cablu care prelua emisiuni de la 8 centre de televiziune străine. În 1996, ea a devenit proprietatea altei întreprinderi moldo-americane „SUN TV”. Curând, televiziunea prin cablu se răspândește și în alte zone ale țării (în orașe, centre raionale și în comunități rurale). În anul 1998 au fost înregistrate 28 de instalații TV prin cablu, în anul 2004 – 55, în anul 2005 – 115, în anul 2006 – 147, iar în anul 2008 numărul furnizorilor de servicii TV prin cablu a atins cifra de 166.

În aceeași perioadă apare și se dezvoltă televiziunea nestatală prin eter. Primul post particular de acest gen a fost „STV” din Slobozia (1990). Către anul 1997, deja 23 de studiouri au obținut de la Consiliul Coordonator al Audiovizualului licența de emisie prin eter, 30% dintre ele fiind amplasate la Chișinău, restul – în alte localități ale Moldovei (Râșcani, Drochia, Briceni, Cimișlia, Florești, Edineț, Bălți, Căușeni, Rezina, Cahul, Nisporeni etc.). Deși televiziunea prin eter a cunoscut o dezvoltare mai lentă decât cea prin cablu, totuși a avut și ea o evoluție ascendentă.

La mijlocul anilor '90, pe piața televiziunii prin eter s-a evidențiat studioul „Catalan TV”, inaugurat la 31 august 1995 la Chișinău. Emisiunile lui puteau fi receptate de 35% din populația capitalei și de 90% din locuitorii din centrul Moldovei. „Catalan TV”, spre deosebire de celelalte posturi de televiziune din acea perioadă, care preferau retransmiterea programelor străine, s-a axat pe producția originală. Relevante în acest sens au fost emisiunile „Televis”, „Metronom”, „CTV info-noutăți” ș.a.

În anul 1997, la Chișinău au fost deschise alte câteva posturi de televiziune prin eter, care s-au dovedit a fi mult mai longevive decât „Catalan TV”. Este vorba de „Pro TV” și „NIT TV” (Noile Idei Televizate). „Pro TV” a introdus pe piața televizată din Republica Moldova o nouă manieră de realizare și prezentare a programelor informative și analitice. „NIT TV”, dispunând de 14 frecvențe, difuza emisiuni pe o bună parte din teritoriul republicii. Programele lui informative și publicistice, afiliate doctrinar PCRM, au fost realizate în proporție de 70% în limba rusă și 30% – în limba română. În 2012 Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) a retras licența de emisie a NIT TV pentru nerespectarea pluralismului de opinii. Aceste și alte studiouri („TV 7”, „N4”, „Prime” ș.a.) și-au inserat producția originală în grila programelor de televiziune preluate fie din Rusia, fie din România.

„Euro TV Chişinău” a fost fondat în anul 2002 ca un serviciu municipal de televiziune. El acoperea 60% din teritoriul ţării şi emitea în limba română programe informative, publicistice şi de divertisment. În anul 2007 postul a fost privatizat.

În anul 2010, pe piaţa mediatică din Republica Moldova au fost lansate două servicii televizuale de nişă – „Jurnal TV” şi „Publika TV”, axate exclusiv pe programe de ştiri. Ulterior Jurnal TV a abandonat profilul său informativ, transformându-se într-un serviciu de programe generalist. Evoluţiile în câmpul televiziunii au continuat şi în următorii ani. În 2015, de exemplu, în peisajul audiovizual autohton, după cum se menţionează într-un raport al CCA, a fost lansat un post de televiziune cu tematică agroindustrială – „Agro TV Moldova”, care îşi propune să devină o sursă informaţională de referinţă în domeniul agriculturii/industriei, şi două posturi de televiziune cu profil generalist: „ITV” şi „NTV Moldova”.

În UTA Găgăuzia, primul studio de televiziune „TV Găgăuzia” a fost inaugurat în 1989. Face parte din instituţia regională „Teleradio - Găgăuzia” şi emite programe informative şi tematice în limbile găgăuză şi rusă din Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcăneşti şi Copceac. În afară de propriile emisiuni, „TV Găgăuzia” retransmite programele „TRT 1” din Turcia. În ultimii ani, la Comrat, Ceadâr-Lunga, în satul Copceac au apărut 4 studiouri de TV prin eter („Bizim Aâdânâc”, „TVK-24” etc.), precum şi prin cablu, preponderent în localităţile rurale (în satele Chirsova, Tomai, Gaidar, Cazaclia, Beşalma etc.).

Televiziunea din raioanele din stânga Nistrului este supusă regimului separatist de la Tiraspol. În anii '90 şi în perioada următoare, în această regiune a republicii iniţiativa în domeniul televiziunii a aparţinut aproape în exclusivitate autorităţilor sau agenţilor lor economici afiliaţi, respectiv, serviciul de stat „Телевидение Приднестровья” („Televiziunea Transnistriei”), fondat în anul 1992, postul de televiziune „Sheriff” care retransmite, de la mijlocul anilor '90, un pachet de peste 20 de canale TV, majoritatea din Rusia. Între anii 1993 şi 2001, Armata a 14-a, dislocată la Tiraspol, a finanţat postul de televiziune „Arm-TV”. Din 1995, la Tiraspol a funcţionat postul „TV TCV”.

Dinamica dezvoltării audiovizualului autohton din ultimii 25 de ani demonstrează curba ascendentă (de până în 2010, când pe piaţa audiovizuală activau circa 300 de operatori) şi cea descendentă (după 2010) a numărului titularilor de licenţe de emisie şi autorizaţii de retransmisie. Potrivit datelor CCA, la 1 ianuarie 2016, în Republica Moldova erau atestaţi dintre cei 207 deţinători de licenţe şi autorizaţii de retransmisie 74 activau în domeniul televiziunii, inclusiv 32 în domeniul televiziunii prin eter; 11 în domeniul televiziunii prin satelit şi 31 în domeniul serviciilor de programe distribuite prin reţelele de cablu.

Anularea, la începutul anilor '90, a bruiajului serviciilor de radio străine, practicat de ţările ex-socialiste, deschiderea accesului la mediile electronice din străinătate, retransmiterea pe

frecvențele locale a posturilor internaționale de radio, dezvoltarea televiziunii prin cablu au creat premise pentru recepționarea liberă a audiovizualului străin. Totodată, acest proces nu a fost secundat de acțiuni capabile să securizeze piața audiovizuală internă și să protejeze operatorii interni, să asigure dezvoltarea prioritară a presei electronice autohtone. Unul din motive este că acest proces s-a derulat în lipsa unei instituții abilitate să elaboreze și să promoveze o strategie națională de dezvoltare a audiovizualului.

O asemenea instituție – Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) – a apărut, în 1996, în conformitate cu Legea audiovizualului (1995). Potrivit art. 14, el a fost definit drept „autoritate publică autonomă”. Inițial, CCA a fost constituit din 9 membri, numiți în proporție egală de către Parlament, Președinție și Guvern. Această formulă a fost contestată de societatea civilă. După adoptarea Codului audiovizualului în 2006, componența CCA este aprobată de Parlament. Cei nouă membri sunt propuși de asociații obștești, fundații, asociații sindicale, asociații de patroni, culte religioase etc. Ei sunt selectați de către Comisia parlamentară de profil și de către Comisia juridică, pentru numiri și imunități și votați nominal cu cel puțin trei cincimi din numărul total de deputați.

Codul audiovizualului, confirmând statutul de autoritate publică autonomă al CCA, l-a abilitat să supravegheze respectarea de către radiodifuzorii publici și cei privați a obligațiilor asumate în licența de emisie, să monitorizeze conținutul serviciilor de programe oferite de radiodifuzori, să avizeze caietul de sarcini al radiodifuzorului public național, să stabilească condițiile, criteriile și procedura de eliberare a licențelor etc. CCA îi revine misiunea de a elabora strategia și programul național de dezvoltare a audiovizualului din Republica Moldova. Experiența din primii zece ani de activitate, în viziunea sectorului asociativ din domeniul media, denotă că CCA deocamdată nu a devenit un factor decisiv în dezvoltarea audiovizualului național.

Audiovizualul public. Acreditarea lui legislativă în Republica Moldova a durat mai mult de zece ani și a cunoscut mai multe etape. Inițial, Legea audiovizualului nr. 603 din 03.10.1995 a cuprins două prevederi în materie de audiovizual public. Astfel, art. 1 al legii definea instituția publică a audiovizualului drept „instituție creată în baza capitalului de stat sau cu capital majoritar de stat și cu participarea altui capital public sau privat, care este independentă în activitatea de creație și reflectă interesele tuturor păturilor sociale”, iar art. 7, alin. (1) preciza: „Compania de Stat „Teleradio - Moldova” este instituție publică a audiovizualului”. Interpretarea confuză (instituția media de stat era echivalată cu cea publică), precum și lipsa unor coordonate legale clare de constituire a unui asemenea tip de audiovizual au anulat influența legii de referință asupra procesului de validare a ideii și a practicii audiovizualului public pe teren autohton.

La 24 aprilie 2002, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, după unele dezbateri asupra situației politice din Republica Moldova, a adoptat Rezoluția nr. 1280 privind funcționarea instituțiilor democratice din Republica Moldova. Art. 10, alin. (10) al documentului recomandă revizuirea Legii audiovizualului și schimbarea statutului Companiei „Teleradio - Moldova” în instituție publică a audiovizualului. Drept urmare, la 26 iulie 2002, Parlamentul a adoptat Legea nr. 1320 cu privire la Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio -Moldova”. Ea a intrat în vigoare la 15 august 2002.

O nouă etapă în acreditarea legislativă și practică a audiovizualului public în Republica Moldova a început în anul 2006, odată cu adoptarea Codului audiovizualului. Capitolul VII al acestui act legislativ este consacrat în totalitate radiodifuzorilor publici. Potrivit art. 50, Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio - Moldova” este „un serviciu public de radiodifuziune și televiziune independent editorial, precum și în activitatea sa de creație, autonom instituțional, constituit în baza capitalului financiar public, care, în condițiile prezentului cod, oferă servicii de programe întregii societăți din Republica Moldova, cu acoperire a întregului teritoriu al Republicii Moldova”.

În conformitate cu art. 51, IPNA Compania „Teleradio - Moldova” urmează să elaboreze, să producă și să difuzeze emisiuni radiofonice și televizate despre realitățile sociale, politice și economice interne și internaționale, precum și din domeniile culturii, agrementului, învățământului, educației, sportului, emisiuni pluraliste, imparțiale, inovative, de înaltă calitate și integritate a programului, menite să asigure informarea corectă, imparțială, echidistantă, respectând echilibrul politic, libertatea de exprimare, de creație și de convingeri. Compania trebuie să transmită onest, fidel, echidistant informațiile în cadrul programelor de știri; să asigure dreptul la informare al tuturor categoriilor de cetățeni ai Republicii Moldova, inclusiv al minorităților naționale; să favorizeze dezbaterile democratice, schimburile de opinie între diversele categorii ale populației, precum și integrarea în societate a cetățenilor; să realizeze emisiuni cognitive și de divertisment destinate copiilor de diverse vârste, adolescenților, tinerilor etc.

Codul audiovizualului a stabilit în mod expres oportunitatea „garantării prin lege a independenței editoriale”. Astfel, independența editorială, în tratarea codului, include dreptul exclusiv al organelor de conducere ale companiei de a adopta decizii cu privire la: elaborarea politicii editoriale, adoptarea și modificarea grilei de emisie a companiei; organizarea activității editoriale și de creație; conceperea și elaborarea programelor, inclusiv a celor de știri și actualități; alte activități stabilite de cod și/sau de Consiliul de observatori al companiei. În această activitate, potrivit codului, sunt interzise ingerințele autorităților publice sau influențele vreunui partid, organizații comerciale, economice, social-politice, sindicale sau de alt ordin. În

calitate de exponent al interesului public a fost stabilit Consiliul de observatori, care este compus din 9 membri votați de către Parlament, după selectarea lor de CCA printr-un concurs public.

Codul a stabilit tipologia radiodifuzorului public (național și regional), mecanismele de finanțare (subvenții de la bugetul de stat, potrivit caietului de sarcini; donații și sponsorizări pentru proiecte speciale; sume obținute prin acordarea dreptului de utilizare și transmitere a proprietății, inclusiv a emisiunii; profitul obținut în urma organizării evenimentelor publice în conformitate cu obiectul de activitate al companiei; venituri obținute din publicitate și din alte surse financiare a căror legitimitate nu vine în contradicție cu prevederile actualului cod și a altor legi în vigoare). El prevede, de asemenea, modalități de exercitare a controlului public.

Procesul de recuperare publică a IPNA Compania „Teleradio - Moldova” a demarat în termeni practici în anul 2010. Reformele lansate, în pofida unui set de impedimente și deficiențe și, pe alocuri, a caracterului lor intermitent, au condus în mod evident la reforma editorială a audiovizualului public – acesta s-a transformat dintr-un instrument de informare partizană în unul de informare echidistantă și imparțială, pentru care independența editorială, echilibrul și pluralismul politic, libertatea de exprimare, de creație și de convingeri au devenit norme de comportament curent. Acest fapt în anii 2010-2014 a fost consemnat cu diferite ocazii de reprezentanți ai societății civile, experți și organisme europene. Totodată e de menționat că IPNA Compania „Teleradio - Moldova”, dar și omologul său regional din UTA Găgăuzia, se află în debutul activității de îmbrățișare deplină a valorilor proprii radiodifuzorului public.

Agențiile de presă

Istoria agențiilor de presă din Republica Moldova începe în anul 1931, când la Tiraspol, capitala de atunci a RASSM, a fost fondată prima instituție de acest gen – *MoldTAG* (abrevierea denumirii ei în limba rusă *Молдавское Телеграфное Агентство* – *Agenția Telegrafică Moldovenească*). Astfel instituționalizarea în terenul autohton a activității de triere, prelucrare, stocare, difuzare și regăsire a informației s-a produs mai târziu cu mai bine de un secol în raport cu procesul similar din lume (în Franța prima agenție de presă *Havas* a apărut în anul 1835, în SUA *Associated press* a fost creată în 1848, în Marea Britanie *Reuter* a fost fondată în anul 1851 etc.). Inițial, agenția avea 17 reporteri, dintre care 2 activau la Chișinău, iar ceilalți, în cele 15 raioane ale RASSM. În acest format *MoldTAG* a funcționat până în anul 1940, când în baza ei a fost instituită Agenția Telegrafică a Moldovei – *ATEM*, această reprezentând parte integrantă a agenției sovietice *TASS*. *ATEM* s-a aflat în subordinea Consiliului de Miniștri al RSSM.

Atât *MoldTAG*, cât și *ATEM* au fost focalizate asupra colectării și difuzării informației oficiale ce urma să fie difuzată de presa, radiodifuziunea și televiziunea locală. Ele au constituit principalul canal de răspândire a hotărârilor Partidului Comunist al Moldovei, autorităților sovietice locale. *ATEM*, potrivit unor date, difuza zilnic materiale cu volumul de patru coli de

autor. Agenția de referință de asemenea avea în misiune traducerea știrilor din rusă, preluate de la agenția TASS. Volumul zilnic al acestora constituia 60 de pagini dactilografiate. Volumul anual al producției informative a ATEM atinge cifra de 12 mii de știri, reportaje, interviuri, precum și materiale oficiale.

Pe 20 iunie 1990 prin Hotărârea Sovietului Suprem al RSS Moldovenești ATEM a fost lichidată. În baza aceleiași decizii a fost creată agenția națională *Moldova-pres* – prima structură de acest profil din perioada postsovietică din republică. În context, este de remarcat faptul că *Moldova-pres* a fost depolitizată și deideologizată (în cadrul ei nu puteau fi create organizații de partid sau ale altor formațiuni politice). Totodată ea și-a păstrat statutul de instituție de stat, fiind subordonată Parlamentului.

În anul 1994 în baza agenției *Moldova-pres* a fost creată Direcția de Stat pentru Asigurare Informațională *Moldpres*. Noua structură a cumulat nu doar funcțiile unei agenții de presă, ci și o serie de responsabilități noi. E vorba, întâi de toate, de faptul că *Moldpres* devine editorul *Monitorului Oficial al Republicii Moldova* în care se publică legi și decizii ale legislativului, decrete ale Președintelui, dispoziții ale Guvernului. În formula actuală, Agenția Informațională de Stat *Moldpres* a fost reorganizată în iulie 2001. Ulterior, au survenit alte modificări de structură, care au avut drept scop eficientizarea managementului și politicii informaționale. În prezent, *Moldpres* cuprinde trei direcții principale de activitate: difuzarea informațiilor de interes public larg (în 2015 au fost difuzate circa 10 mii de știri), cronică foto și editarea *Monitorului Oficial*. *Moldpres* face schimb de informații cu mai multe agenții de știri, inclusiv Agerpres (România), ITAR-TASS (Rusia), Ukrinform (Ucraina), Belta (Belarus), BTA (Bulgaria), XINHUA (China) etc.

În anii '90, în urma multiplelor reorganizări ale agenției guvernamentale de presă, monopolul ei a fost lichidat, au apărut mai mulți operatori în domeniul colectării și difuzării informației de interes public. Într-un timp scurt au fost create cca 15 agenții de presă. Din start, ele s-au manifestat prin tendința de a valorifica în profunzime cursul evenimentelor locale și de a le prezenta din diferite unghiuri de vedere. În anul 1992 a fost inaugurată prima agenție privată de știri „BASA-press”, iar în anul următor, a doua – „Infotag”. Noile structuri au venit cu oferte informaționale originale, explorând domenii noi și prezentând știri distinse prin operativitate și imparțialitate. Aceste agenții dețineau, chiar din primii ani de activitate, o cotă de peste jumătate din vânzările de știri politice, sociale și economice locale atât presei autohtone, cât și celei străine. Ele au devenit pionierii fluxurilor de știri financiar-economice, ai altor servicii informaționale. Produsul lor a fost solicitat de ambasade, oameni de afaceri, de actorii politici locali și de organismele internaționale.

Din momentul constituirii, „BASA-press” a difuzat buletinul informațional zilnic (știri politice, economice și sociale). În 1997, la 5 ani de la înființarea agenției, a fost editată cartea „Un comentariu pe săptămână. Republica Moldova în comentariile Agenției BASA-press (1992–1997)”. În 1998, Agenția lansează un nou produs destinat oamenilor de afaceri, investitorilor, antreprenorilor – „BASA-business”. În octombrie 2000 a fost lansat website-ul *www.basa.md* cu acces online la știri. În octombrie 2003, Agenția lansează un produs inedit pe piața noastră – Revista presei „BASA-digest”. În februarie 2004 începe să funcționeze Serviciul „BASA-foto” cu descărcarea online a imaginilor, un alt produs nou pe piața mediatică a republicii. În ianuarie 2007, „BASA-press” lansează buletinul zilnic de știri financiar-economice și business „BASA-manager”. În 2009 agenția din motive financiare și-a încetat activitatea.

Serviciile informaționale ale Agenției „Infotag”, fondată în 1993, includ știri cu tematică politică, economică și financiară, date despre piața primară și cea secundară a valorilor mobiliare, tendințele de dezvoltare a ramurilor de bază ale economiei, situația la nivel macroeconomic și din sectorul real al economiei țării. Produsele informative ale Agenției „Infotag” se întemeiază exclusiv pe date și fapte, acestea completând materialul analitic al experților agenției.

La mijlocul anilor '90 și în perioada imediat următoare, în Republica Moldova au apărut și alte agenții naționale („Flux”, 1995; „Interlik”, 1995 ș.a.), regionale („Deca-press” la Bălți, 1996; „NIKA-press”, 1997), municipală („Info-prim”, 1998). În anul 1999 au fost inaugurate și primele agenții specializate: „Orthopress” (al cărei produs principal au fost știrile despre viața religioasă, culturală și a întregii populații), „Infomarket” (agenție axată pe informația de afaceri) etc. Piața agențiilor de presă din Republica Moldova include, de asemenea, „Olvia-press”. Fondată în anul 1992 la Tiraspol, aceasta a fost un generator de informații menite să justifice tendințele separatiste din estul țării.

Pe parcursul anilor, din diferite motive, unele agenții de presă au dispărut de pe piața mediatică („NIKA-press”, „Orthopress”), altele și-au modificat statutul. În anul 2005, când Consiliul municipal a decis să lichideze Agenția „Info-prim”, care, la acea vreme, făcea parte din holdingul mediatic municipal, colaboratorii ei au reorganizat-o în instituție privată de presă sub denumirea „Info-Prim Neo”. În pofida unor turbulențe, piața agențiilor de presă din Moldova s-a dovedit a fi stabilă și viabilă pe câmpul comunicării mediatice autohtone.

Jurnalismul on-line. În Republica Moldova, jurnalismul online, ca activitate specializată în producerea multimedia a mesajului ziaristic pentru platforma *Word wide web* (www sau web) în scopul receptării imediate, neliniare și interactive a informației, este un fenomen mediatic de dată recentă. Valorificarea lui a început pe la sfârșitul anilor '90. Interesul față de acest tip de jurnalism a crescut pe măsură ce se formau premisele tehnologice de accesare a e-spațiului informațional și se extindea numărul de utilizatori ai internetului. În acest sens, sunt relevante

datele Agenției Naționale pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației: în perioada 2000–2007, numărul de navigatori autohtoni pe internet s-a mărit cu 2100%, în 2005, contingentul lor triplându-se în raport cu anul 2004, iar în anul 2006 dublându-se față de anul precedent. Ca urmare, rata conexiunilor la internet fix, calculată la 100 de locuitori, a crescut de la 2% în anul 2004 și 6,6% în 2005 la 14,5 % la începutul anului 2015 și 15,14 în primul trimestru al anului 2016. Rata de penetrare a internetului mobil dedicat în 2016 a constituit 8,44% față de 8,3 la sută în 2015. Pentru comparație, media europeană respectivă este de 39%, iar în Islanda, liderul european la acest capitol, indicele în cauză este de 86%, în Suedia, Olanda, Portugalia – între 70 și 76%, în România – 23,4%, în Ucraina – 11,5%. Potrivit datelor Uniunii Internaționale de Telecomunicații, rata medie de penetrare a internetului la scară globală constituie aproape 17%.

Internetul ca sursă de informare devine, în prezent, mult mai atractiv pentru consumatorii de informație care, treptat, renunță la platformele mediatic tradiționale (presa, radio, TV). Această tendință generală se atestă, într-o anumită măsură, și în Republica Moldova. Potrivit unui sondaj de opinie realizat de „Business Intelligent Service”, 75% din utilizatorii autohtoni de internet preferă să citească știrile în format online, iar 62% citesc presa curentă online. În următorii cinci ani, potrivit unui studiu efectuat de „Harris Interactive” la comanda „Asociației Mondiale a Ziarelor (WAN)”, webul va deveni la scară globală sursa principală pentru consumatorii de știri. Presa și informarea electronică pe suporturile tradiționale din Moldova în următorii cinci ani totuși își vor menține pozițiile. Dar expansiunea internetului pe piața mediatică națională se va resimți, inevitabil, într-o măsură mult mai mare.

La începutul anilor 2000, pe domeniul național *.md* a apărut jurnalismul online autohton. Inițial, el se reducea la transpunerea în format electronic a informației scrise tradiționale. Acest tip de jurnalism online este calificat de către specialiști drept *shoveware* (în engl. „lopătă”) și este destul de răspândit în spațiul mediatic al republicii. O mare parte din ziarele naționale, un număr considerabil de reviste generaliste și specializate, precum și unele tipărituri locale dispun de versiuni electronice. Acestea reproduc în mod fidel conținutul, nu și designul publicațiilor clasice respective (a se vedea „Moldova Suverană”, „Contrafort”, „Timpul”, „Jurnal de Chișinău”, „Unghiul” de la Ungheni, „Молдавские Ведомости”, „Независимая Молдова” ș.a., cu adresele respective: www.moldova-suverană.md, www.contrafort.md, www.timpul.md, www.jurnal.md, www.unghiul.com, www.vedomosti.md, www.nm.md etc.). Unele dintre ele, pe parcurs, au migrat definitiv în spațiul virtual.

Un șir de servicii audiovizuale tradiționale, printre care se numără IPNA Compania „Teleradio - Moldova”, „Pro TV Chișinău”, „TV 7”, posturile de radio „Kiss FM”, „Noroc” etc.,

au, de asemenea, versiuni electronice. În baza de date *www.mediavoice.impact.md* figurează 47 de posturi de televiziune și 44 de posturi de radio.

Versiunile electronice ale presei scrise și informațiilor din surse electronice, în esență, neactualizate la timp și lipsite de interactivitate, reprezintă modele de jurnalism online rudimentar. E de menționat, totodată, că unele dintre acestea cumulează un șir de însemne proprii jurnalismului online. *Jurnal.md*, de exemplu, aplică un șir de instrumente interactive, precum sunt comentariile cititorilor, forumul. Pagina web a Agenției „Info-Prim Neo” oferă, alături de știrile scrise, materiale foto și audio. Asemenea elemente, atestate și în alte versiuni electronice ale mediilor tradiționale, denotă tentația de a utiliza în profunzime jurnalismul online, cu calități inerente acestui tip de jurnalism (natură multimedia, interactivitate, actualizare permanentă, linkuri la materialele de arhivă etc.). Concepute în format electronic, ele nu au un echivalent mediatic tradițional. Potrivit studiului efectuat în 2005 de Centrul de analiză și investigații sociologice, politologice și psihologice CIVIS, ponderea acestora pe piața website-urilor din Republica Moldova reprezintă 21%. Majoritatea dintre ele sunt editate în limba română, dar există și publicații online bilingve (română-engleză sau română-rusă). În trei și mai multe limbi ele sunt realizate mai rar.

Jurnalismul autohton conceput pe net cuprinde o diversă gamă de produse mediatice (asta chiar dacă legislația în vigoare conferă statut de mass-media doar mijloacelor tradiționale de comunicare în masă a informațiilor). Unul dintre primii actori mediatici care a explorat acest domeniu nou pentru Republica Moldova a fost agenția privată de știri online „Reporter. md.” Ea și-a început activitatea la 1 septembrie 2000.

Domeniul *.md* cuprinde, de asemenea, o serie de publicații care, potrivit caracteristicilor lor relevante, pot fi asimilate cu ziarele generaliste tradiționale. Acestea reflectă prompt, prin știri, interviuri, reportaje, comentarii, sondaje de opinii, întrebări și răspunsuri, evenimentele curente care au loc în societate. Din această categorie au făcut parte „Moldova azi” (*www.azi.md*), care poate fi catalogat ca ziar online. Lansat la 28 mai 2001 în calitate de extensiune a portalului „Moldova-News” (*www.interlic.md*), el a fost un proiect comun al Asociației DNT, Centrului Independent de Jurnalism și Institutului de Politici Publice, realizat cu suportul financiar al Fundației „Soros-Moldova”. Un statut similar poate fi atribuit și publicațiilor online „Europa. md”, „PRESS-obozrenie.md” etc.

Printre publicațiile online, un loc important îl ocupă cele specializate. La această categorie pot fi atribuite *eurojournal.org*, *turism.md*, *agenda.md*, *lanternamagica.md*, *ladyclub.md* etc. Prima oferă informații despre evoluțiile în domeniul integrării europene a Republicii Moldova, cea de-a doua promovează itinerarele turistice naționale, *agenda.md* reprezintă un ghid pentru jurnaliști despre evenimentele ce urmează să se deruleze. Revista

online „Lanternă Magică” tratează problemele de artă și cultură, iar *ladyclub.md* este prima revistă online din Moldova pentru femei.

Un fenomen particular îl reprezintă platformele online, specializate în transmisiunile directe de la evenimentele publice sau cele corporative. Cel mai mare proiect de transmisiuni live din Republica Moldova și România este *privesc.eu* (2009). Toate evenimentele video transmise în direct sunt arhivate și stocate în biblioteca online a portalului. Acestea sunt disponibile la orice oră și pot fi vizionate sau preluate. Pe chat-ul *privesc.eu* vizitatorii pot lăsa comentarii, exprimându-și opiniile despre ceea ce se difuzează. Portalul www.privesc.eu este accesat lunar de circa 2 milioane de vizitatori unici. Din 2009 și până astăzi *privesc.eu* a transmis live, potrivit estimărilor site-ului, 25557 evenimente. Durata lor cumulativă a constituit 20192 ore. Ulterior, pe piața mediatică online au fost lansate și alte entități, preocupate de transmiterea online a evenimentelor publice de importanță majoră.

În ultimii ani au fost făcute mai multe încercări de a dezvolta în format online audiovizualul autohton. Primul post de televiziune online din Moldova a fost lansat în anul 2008 de ziarul „Jurnal de Chișinău” – *jurnaltv.md*. El propunea, în original, știri și reportaje din diverse domenii, talk-show-uri („Cabinetul din umbră”), materiale de divertisment etc. Platforma video *play.md* (2007) retransmite cele mai populare servicii de televiziune, videoclipuri, spoturi distractive. În 2008, el a efectuat prima transmisiune în direct a unui meci de fotbal la telefoanele mobile și pe site-ul Companiei franceze „Orange–Moldova”.

Deși jurnalismul online în republică face doar primii pași, el produce deja multe efecte. Unul dintre acestea este jurnalismul social sau participativ, exprimat în antrenarea cetățenilor pe forumurile online, precum și în procesul jurnalistic de colectare, producere și diseminare a informațiilor prin intermediul weblogului. Forumul, în calitate de componentă a jurnalismului participativ online, reprezintă dezbaterea pe net a celor mai stringente probleme ale omului și ale societății. Cel mai cunoscut forum al utilizatorilor de internet din Moldova este *forum.md*. A fost creat în anul 2001 de Compania „Simpals”. Site-ul respectiv este vizitat lunar de circa 240 mii de utilizatori unici. Până în prezent, potrivit autorilor lui, *forum.md* a inițiat circa 400 mii de discuții și au fost scrise aproape 10 milioane de comentarii.

Weblogul reprezintă o publicație online care are, de regulă, caracterul unui jurnal personal, dar care, spre deosebire de acesta, este accesibil publicului larg. Multe dintre bloguri conțin știri și articole, comentarii și opinii. Blogosfera autohtonă este în devenire. În calitate de autori de blog în Republica Moldova se produc jurnaliști, politicieni, oameni de afaceri, cetățenii de rând care au a spune ceva publicului larg. Cele mai răspândite bloguri ale utilizatorilor web autohtoni sunt *curaj.net*, *bloglines.com* realizate în limba română și *livejournal.com* – în limba rusă, <http://publicpolicywatch.blogspot.com>, axat pe abordarea politicilor publice din Moldova

și din lume. Viitorul acestui fenomen este în funcție directă de posibilitatea de realizare a dreptului cetățeanului la libera exprimare. Astăzi în lume sunt cca 70 mil. de bloguri (textuale, foto, audio etc.) și, potrivit unor date, zilnic apar peste 120 mii de bloguri noi.

Mediile on-line sau new media autohtone, deși se află în stadiul germinal, vădesc semnale inconfundabile de implementare în Republica Moldova a jurnalismului convergent.

Reglementări și autoreglementări. Cadrul legal național de funcționare a mediilor de informare a fost determinat de actele internaționale semnate și ratificate de Republica Moldova între anii 1991 și 1997. Definitorii în acest sens au fost Declarația universală a drepturilor omului, Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, Convenția europeană a drepturilor omului, semnate și ratificate de instituțiile abilitate. În acest mod, Republica Moldova s-a angajat să garanteze oricărei persoane dreptul la libertatea de exprimare. Potrivit art. 10 al Convenției europene a drepturilor omului, „acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere”.

Mass-media în perioada sovietică nu a dispus de un cadru legal special. Ea era creată și funcționa în conformitate cu deciziile PCUS și ale PCM. La 1 august 1990 a fost adoptată Legea URSS „Cu privire la presă și celelalte mijloace de informare în masă”. Ratificat ulterior de Parlamentul Republicii Moldova, acest act legislativ a reglementat temporar, până în anul 1994, mediile locale de informare.

Suportul legal național de funcționare a mass-mediei a început a fi edificat odată cu adoptarea Constituției Republicii Moldova. Legea fundamentală a garantat oricărei persoane libertatea conștiinței, gândirii și creației, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil (art. 31, 32, 33). Constituția Republicii Moldova a proclamat că dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi limitat. Autoritățile publice, potrivit Constituției, sunt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra treburilor publice și asupra problemelor de interes personal. În acest context, Legea fundamentală a republicii stabilește că „mijloacele de informare publică, de stat sau private, sunt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice” și că „mass-media nu sunt supuse cenzurii” (art. 34, alin. (4) și alin. (5)).

Prevederile constituționale au fost concretizate în diferite acte legislative care, direct (Legea presei, 1994; Codul audiovizualului, 2006, Legea cu privire la libertatea de exprimare, 2010) sau indirect (Legea privind accesul la informație, 2000, etc.), au jalonat dezvoltarea sectorului mediatic. Ele stabilesc atât drepturile mass-mediei, cât și restricțiile legale în activitatea lor. În prezent (2016) în vizorul legiuitorilor și al societății civile se află un nou proiect al Codului Audiovizualului. Acesta este anunțat drept un factor încurajator nou în

vederea propășirii radioteleviziunii naționale și asigurării securității informaționale a Republicii Moldova.

Reglementarea legală a activității mass-mediei în Republica Moldova este secundată de autoreglementarea profesională atât la scară națională, cât și la scară instituțională. La 4 mai 1999, Congresul extraordinar al Uniunii Jurnaliștilor a adoptat un Cod al principiilor de etică a jurnalistului din Republica Moldova. Supravegherea modului în care acesta este respectat a fost pusă pe seama Consiliului Național de Etică, instituit atunci în acest scop. Congresul a lansat un apel către toate organizațiile de jurnaliști din republică de a contrasemna documentul, pentru a-i conferi recunoaștere națională. La 26 mai 1999, el a fost semnat de 11 asociații de jurnaliști. Codul are la temelie documentele adoptate de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei privind etica jurnalistică, precum și principiile de conduită ale Federației Internaționale a Jurnaliștilor. „Principiul de bază al oricărei judecăți etice a jurnalistului, se arată în cod, este distincția clară care trebuie făcută între informație și opinie, astfel încât să fie imposibilă confundarea lor”. Codul principiilor de etică solicită de la jurnaliști să demonstreze integritate profesională prin respectarea legilor țării, a drepturilor omului, inclusiv la informarea corectă, imparțială și coerentă etc. Mai multe instituții media din Republica Moldova acționează în conformitate cu propriile coduri de etică profesională.

Autoreglementarea mass-media se află actualmente în vizorul Consiliului de Presă din Republica Moldova, instituit pe 1 octombrie 2009 de șase asociații obștești (Asociația Presei Independente (API), Centrul pentru Jurnalism Independent, Comitetul pentru Libertatea Presei, Uniunea Jurnaliștilor din Moldova, Centrul de Resurse al Organizațiilor Neguvernamentale pentru Drepturile Omului din Moldova „CREDO” și Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale „Viitorul”). Consiliul de Presă din Republica Moldova ca structură independentă în raport cu administrația publică, mediul politic, mediul de afaceri, alte grupuri de interese, contribuie la responsabilizarea mass-media față de consumatorii de media, prin soluționarea amiabilă a litigiilor dintre publicații și cititori, promovarea jurnalismului de calitate, respectării principiilor deontologice jurnalistice de către publicații, agenții de știri sau portaluri informaționale.

Sectorul asociativ media. Prima asociație media națională a fost *Uniunea Jurnaliștilor*. Ea a fost fondată în anul 1957 și, pe durata câtorva decenii, a constituit un instrument de promovare a ideologiei comuniste în rândul jurnaliștilor. Din anul 1990, devine o organizație obștească independentă benevolă de creație a profesioniștilor din spațiul mediatic național și optează pentru promovarea valorilor jurnalismului liber, a Codului principiilor de etică a jurnalistului. În cadrul Uniunii activează Liga Ziariștilor Sportivi, Asociația Jurnaliștilor de Mediu, studioul Fotojurnalist. Uniunea Jurnaliștilor este membră a Federației Internaționale a

Jurnaliștilor, a Federației Jurnaliștilor din Balcani, a Confederației Internaționale a Jurnaliștilor din țările Comunității Statelor Independente și Țările Baltice. Forul ei suprem este congresul. Ultimul, cel de-al XIV-lea, a avut loc în mai 2008.

Sectorul asociativ media a cunoscut o diversificare relevantă în anii '90. În perioada respectivă, în domeniul comunicării mediatice au fost create cca 20 de organizații neguvernamentale. *Centrul Independent de Jurnalism*, din 2009 – Centrul pentru Jurnalism Independent, a fost fondat în 1994, ca un proiect al Casei „Lumea Deschisă”. Din 1998 devine organizație independentă neguvernamentală care acordă asistență jurnaliștilor și instituțiilor media în scopul afirmării presei de calitate, independente și imparțiale. În februarie 2000, CJI a aderat la Rețeaua de Profesionalizare a Mass-Mediei din Sud-Estul Europei, iar în iunie 2001 a devenit membru al International Freedom of Expression Exchange (IFEX). CJI este fondatorul Școlii de Studii Avansate în Jurnalism din Chișinău. El organizează topul „10 ziariști ai anului”, Clubul de Presă. CJI editează, în limbile română, rusă și engleză, buletinul analitic bianual „Mass-media în Moldova”, portalul Media Azi (<http://media-azi.md>), acordă consultanță juridică, monitorizează presa în privința libertății de exprimare etc.

Asociația Presei Independente (API) a fost constituită în 1997 de către reprezentanții primelor ziare independente locale „Accent Provincial” (Glodeni), „Business-Info” (Cimișlia), „Cugetul” (Bălți), „Cuvântul” (Rezina), „Est Curier” (Criuleni), „Gazeta de Vest” (Nisporeni), ai agențiilor de presă „BASA-press” (Chișinău) și „DECA-press” (Bălți). API este un centru național de resurse axat pe dezvoltarea presei independente din Republica Moldova prin profesionalizarea jurnaliștilor, sporirea calității și a viabilității presei independente. Sloganul ei – „*Pentru o presă profesionistă, neangajată și profitabilă*”. API este membru al Asociației Mondiale a Ziarelor și a Producătorilor de știri (World Association of Newspapers and News Publishers – WAN/IFRA)

Asociația Presei Electronice (APEL), fondată la 5 martie 2002, este preocupată în mod constant de edificarea în coordonatele europene a sistemului național de radioteleviziune. În acest scop, Asociația a organizat, în parteneriat cu Consiliul Europei, conferințe internaționale, ateliere de creație, a tradus și a popularizat legislația americană și cea europeană de profil. APEL a elaborat un set de proiecte de legi în câmpul audiovizualului. În anii 2004–2008, ea a efectuat multiple monitorizări privind implementarea legilor de profil adoptate.

Un alt actor al sectorului asociativ media este *Centrul de Promovare a Libertății de Exprimare și a Accesului la Informație* „Acces-info” (2000). Misiunea lui principală a constat în participarea la elaborarea Legii privind accesul la informație, monitorizarea ulterioară a

implementării acestui act legislativ, promovarea libertății de exprimare, a transparenței instituționale și implicarea publicului la luarea deciziilor.

Acestea și alte organizații neguvernamentale (*Comitetul pentru Libertatea Presei, 1994; Ghilda jurnaliștilor agrarieni, 1999; Centrul tânărului jurnalist, 2002; Centrul media pentru tineri, 2003; Centrul de Investigații Jurnalistice, 2003; Consiliul de presă, 2009* etc.) realizează, în calitate de exponenți ai societății civile, importante funcții de control public în câmpul comunicării mediatice, precum și al comportamentului mass-media naționale întru promovarea dreptului cetățeanului la informare.

Formarea jurnaliștilor. În anul 1966 s-a produs selectarea primei grupe de studenți-filologi ai Universității de Stat din Moldova pentru specializarea în domeniul mass-mediei. Trei ani mai târziu a fost creată Secția de jurnalistică în cadrul Facultății de Filologie a USM. În 1980, la Universitatea de Stat din Moldova a fost deschisă Facultatea de Jurnalistică. În 1993 a fost reprofilată în Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării. În 2005, facultatea adoptă o nouă concepție de formare a jurnaliștilor. Ea prevede trei cicluri de instruire universitară: de licență (3 ani), de master (2 ani) și de doctorat (3–4 ani).

În prezent, formarea cadrelor de jurnaliști este efectuată și în alte instituții de învățământ superior de stat și private (Universitatea de Stat din Comrat, UTA Găgăuzia, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Universitatea Slavonă etc.).

Instruirea în câmpul jurnalismului este efectuată și de entități extrauniversitare, precum Școala de studii avansate în jurnalism. Aceasta este un proiect al Centrului pentru Jurnalism Independent, inițiat în septembrie 2006 în cooperare cu Școala de Jurnalism din Missouri (SUA) și Centrul de Formare Profesională a Jurnaliștilor din Paris (Franța). Școala este concepută în baza unor programe postuniversitare avansate de pregătire a jurnaliștilor.

Mediile de informare din Republica Moldova, în configurația lor actuală, pendulează între două tendințe de dezvoltare. Prima este marcată de conservarea prezenței lor în sfera societății politice, cea de-a doua sugerează proximitatea lor de spațiul public al societății civile. Freedom House, reputata organizație neguvernamentală de vocație internațională ce pledează pentru valorile democratice în lume, estimând starea presei din Republica Moldova, a calificat-o ca fiind parțial liberă (în anii 1994–1995, 1997–2003, 2010–2015) sau neliberă (1996, 2004–2009). Libertatea presei, prin urmare, rămâne pe agenda reformării spațiului mediativ autohton ca o necesitate imperativă.

Bibliografie

1. Chișinău: Enciclopedie. – Chișinău: Muzeum, 1997.
2. Codul Audiovizualului al Republicii Moldova: analize și comentarii. – Chișinău: Arc, 2008.
3. Constituția Republicii Moldova. – Chișinău: Moldpres, 2000.

4. Coval, Dumitru. Din istoria jurnalisticii românești. – Chișinău: Știința, 1992.
5. Coval, Dumitru. Publicistica în vâltoarea vieții. – Chișinău: Cartea moldovenească, 1990.
6. Ghid mass-media. 2008. – Chișinău: CIJ, 2008.
7. Ghid mass-media. 1999. – Chișinău:CIJ, 1999.
8. Gorincioi, Gheorghe. Sistemul mass-media în Republica Moldova. – Chișinău: USM, 1997.
9. Gorincioi, Gheorghe. La izvoarele presei de partid și sovietice. 1901-1924. – Chișinău: Cartea moldovenească, 1982.
10. Gribincea, Vladislav. Mass-media și campania electorală: Ghid juridic. – Chișinău: Ihtus, 2005.
11. Gross, Peter. Mass media și democrația în țările Europei de Est. – Iași: Polirom, 2004.
12. Malcoci, Ludmila. Mass-media și opinia public în societatea de tranziție: interferențe. – Chișinău: AȘM, 2000.
13. Marin, Constantin. Radiodifuziunea internațională. – Chișinău: USM, 1996.
14. Marin, Constantin. Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială. – Chișinău: Epigraf, 2002. – 182 p.
15. Mass-media în societățile în tranziție: realități și perspective / Coordonator Valeriu Moșneaga. – Chișinău: CE USM – „CAPTES”, 2001. – 292 p.
16. Mass-media și legislația. Analiză. Opinii. Propuneri / Coordonator Vasile Spinei. – Chișinău: Universul, 2003. – 100 p.
17. Moraru, Victor, Stepanov, Georgeta. Mass media din Republica Moldova.2004. – Chișinău: CCRE Presa, 2005.
18. Moraru, Victor. Mass media vs politica. – Chișinău: CE USM, 2001. – 206 p.
19. Moraru,Victor, Stepanov, Georgeta. Mass-media din Republica Moldova în anul 2004. – Chișinău: CCRE Presa, 2005.
20. O nouă concepție formativă / Corod.: Constantin Marin, Victor Moraru. – Chișinău: USM, 1998.
21. Presa basarabeană de la începuturi până în anul 1957. Catalog. / Alc. Margarita Șcelcicova. Chișinău: Epigraf, 2002.
22. Valori ale mass-media. Vol.3. – Chișinău: USM, 2005.
23. Клобуцкий, В.С. Роль печати МАССР в формировании молдавской социалистической нации. – Кишинев: ШТИИЦа, 1976.
24. Крулицкий, Ф. Радиовещание Советской Молдавии. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1979.

SURSA: MARIN, Constantin. Mass-media. In: *Republica Moldova: Enciclopedie*. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „A.Lupan” (Institut) a AȘM, 2016. pp. 761-778. ISBN: 978-9975-3089-0-8.